

ผลการวิจัย

การเสนอผลการวิจัยในบทนี้ได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary Research) จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษในการเผยแพร่หรือถ่ายทอดธรรมะและบุคคลในองค์กรทางศาสนาของภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและจากการสำรวจสอบถามความคิดเห็นของประชาชนผู้รับฟังธรรมะมาเสนอ โดยจำแนกผลการวิจัยทั้งหมดออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้คือ

- ส่วนที่ 1 รูปแบบและวิธีการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย
- ส่วนที่ 2 พระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ในฐานะผู้สื่อสาร
- ส่วนที่ 3 หัวข้อและเนื้อหาธรรมะในฐานะสารที่ใช้ในการเผยแพร่
- ส่วนที่ 4 สื่อและช่องทางการสื่อสารธรรมะ
- ส่วนที่ 5 ความคิดเห็นของประชาชนผู้รับฟังธรรมะในฐานะผู้รับสาร

ส่วนที่ 1 รูปแบบและวิธีการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย

ก. รูปแบบการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยจากอดีตจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1.1 รูปแบบการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะสมัยกรุงสุโขทัย

พุทธศาสนาได้เผยแพร่จากประเทศศรีลังกา เข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างมั่นคงในสมัยกรุงสุโขทัย โดยพ่อขุนรามคำแหงได้ส่งทูตไปอาราธนาคณะภิกษุซึ่งไปบวชที่ประเทศศรีลังกาแล้วมาตั้งสำนักอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชไปเผยแพร่พุทธศาสนาที่กรุงสุโขทัย

สำหรับรูปแบบการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะสมัยกรุงสุโขทัย กล่าวได้ว่า ทั้งพ่อขุนรามคำแหงและพระเจ้าลิไทได้ทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นองค์ศาสนูปถัมภก ส่งเสริมและสนับสนุนให้ข้าราชการ ประชาชนนับถือและศรัทธาในพุทธศาสนาด้วยพระองค์เอง จึงทำให้การเผยแพร่พุทธศาสนาในสมัยนั้น เป็นไปอย่างกว้างขวางและเป็นปึกแผ่น แต่เนื่องจากในสมัยกรุงสุโขทัย เป็นระยะแรกของการนำเอาพุทธศาสนานิกายลัทธิวาทนิกเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติ ดังนั้น การเผยแพร่ธรรมะในยุคนี้ จึงยังไม่มีรูปแบบที่แน่นอน เพราะพระภิกษุที่มีความรู้แตกฉานด้านพุทธศาสนามีจำนวนน้อย วิธีการเผยแพร่ธรรมะจึงมุ่งไปสู่พระมหากษัตริย์แล้วจึงเผยแพร่มาสู่

ข้าราชการบริพาร และประชาชนในภายหลัง ส่วนการสร้างถาวรวัตถุทางพุทธศาสนาก็ดี การจัดระบบการศึกษาธรรมะของคณะสงฆ์ ตลอดจนระบบการปกครองของคณะสงฆ์ก็ตาม เป็นองค์ประกอบเพื่อให้พุทธศาสนา มีความมั่นคงและเป็นที่ยึดมั่นของพุทธศาสนิกชนเป็นสำคัญ

1.2 รูปแบบการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะสมัยกรุงศรีอยุธยา

ตามประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศไทย ได้แบ่งพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาออกเป็น 4 ตอน คือ (4: 138-139)

- 1) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนแรก (พ.ศ. 1891-2031)
- 2) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนที่สอง (พ.ศ. 2034-2173)
- 3) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนที่สาม (พ.ศ. 2173-2275)
- 4) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนที่สี่ (พ.ศ. 2275-2310)

เมื่อพิจารณาในด้านรูปแบบการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะสมัยกรุงศรีอยุธยาทั้ง 4 ตอนใหญ่ ๆ ดังกล่าวแล้ว ปรากฏว่า มิได้มีความแตกต่างกับสมัยกรุงสุโขทัยมากนัก กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเป็นองค์ศาสนูปถัมภกที่ส่งเสริม สนับสนุนและเผยแผ่พุทธศาสนาไปสู่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชน ควบคู่ไปกับการเผยแผ่พุทธศาสนาของคณะสงฆ์ด้วย รูปแบบการสื่อสารในการเผยแผ่พุทธศาสนาที่สำคัญในยุคกรุงศรีอยุธยาอีกรูปแบบหนึ่งก็คือเป็นต้นฉบับประเพณีสืบต่อมาจนปัจจุบัน คือ การบวชเรียนของเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ และข้าราชการ

รูปแบบการสื่อสารในการเผยแผ่พุทธศาสนาที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ การสอดแทรกธรรมะของพระพุทธเจ้า ไปยังประชาชนในรูปของวรรณคดีทางพุทธศาสนา จึงเกิดมีวรรณคดีทางพุทธศาสนาขึ้นในยุคนี้หลายเรื่อง ที่สำคัญได้แก่ นันทโศภนสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง ปุณโณวาทคำฉันท์ และพระราชปุจฉาถามคณะสงฆ์ เป็นต้น

1.3 รูปแบบการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะสมัยกรุงธนบุรี

สืบเนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อปี พ.ศ. 2310 จึงมีผลทำให้การเผยแผ่พุทธศาสนาต้องหยุดชะงักลง เพราะหลักฐานต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา วัตถุอาราม ศาสนสถานและพระไตรปิฎก ได้รับความเสียหายเป็นอันมาก ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสิน ได้กู้เอกราชเป็นผลสำเร็จแล้ว จึงโปรดให้ดำเนินการปรับปรุงฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นใหม่ที่ กทม. เริ่มจากการ ชำรงวัดใน เรื่องศีลและวินัยของพระสงฆ์ก่อน นอกจากนี้ได้มีการปรับปรุง ปฏิสังขรณ์และสร้างวัดวาอาราม ตลอดจนศาสนสถานต่าง ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่

อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่ามีความก้าวหน้าใด ๆ ในด้านรูปแบบการสื่อสารในการเผยแพร่พุทธศาสนาในสมัยนี้ เพราะเป็นยุคที่บ้านเมืองประสบภัยสงครามอย่างหนัก ฉะนั้น จึงมุ่งเน้นไปในด้านงานฟื้นฟูพุทธศาสนา งานปฏิสังขรณ์หรือสร้างวัดขึ้นใหม่เท่านั้น

1.4 รูปแบบการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สำหรับรูปแบบการสื่อสารในการเผยแพร่พุทธศาสนาในสมัย

กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งครอบคลุมช่วงระยะเวลาระหว่างรัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 4 นั้น ปรากฏว่า การสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะหรือพุทธศาสนานั้นยังคงกระทำโดยพระมหากษัตริย์ และพระภิกษุเป็นหลักอยู่เช่นเดิมแล้วจึงเผยแพร่มาสู่ข้าราชการและประชาชน ควบคู่ไปกับการก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่าง ๆ ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทยก็ได้มีการประกาศใช้กฎหมายพระสงฆ์เพื่อกวดขันความประพฤติของพระสงฆ์ และเพื่อให้สังคมทลมีความมั่นคงยิ่งขึ้น

นอกจากนี้แล้ว การรวบรวมและสังคายนาพระไตรปิฎก ตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ การสอนพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง วังเจ้านาย และบ้านพักข้าราชการผู้ใหญ่ นั้นนับว่าเป็นพระราชกรณียกิจส่วนหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ควบคู่ไปกับการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า

สำหรับในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น พบว่า ได้มีการปรับปรุงรูปแบบวิธีการเผยแพร่ธรรมะที่น่าสนใจ คือ การที่พระองค์ทรงได้บำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้านพุทธศาสนาไว้อย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านการเผยแพร่ธรรมะในรูปแบบการศึกษาพระปริยัติธรรม และในรูปแบบของการประพฤติปฏิบัติแล้ว ยังได้ทรงเน้นในเรื่องการเทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งมั่นในศีลธรรม โดยวิธีเทศนาสั่งสอนและวิธีวิปัสสนากรรมฐาน สำหรับวิธีเทศนาสั่งสอนนั้น ได้มีการปรับปรุงให้มีการเทศน์ด้วยปากเปล่ามิใช่เขียนไปอ่าน และให้เทศน์ด้วยสำนวนธรรมดาที่เข้าใจง่าย ในเรื่องที่เป็นหลักธรรมะชักนำให้ปฏิบัติตามได้จริง ๆ มิใช่มุ่งแต่เทศน์เรื่องชาดก นิทาน อันไร้สาระ

ข. รูปแบบการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ยุคกลาง

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคกลาง ในที่นี้หมายถึงช่วงระยะเวลาระหว่างรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 8 ซึ่งการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะหรือพระพุทธศาสนาเริ่มมี

รูปแบบที่ชัดเจนขึ้นกว่าเดิมมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามมีน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด แต่มีการทิ้งไปเน้นในเรื่องการสร้างโรงเรียนและการพัฒนาการศึกษาแทน

สำหรับรูปแบบการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะและพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคกลางหรือในช่วงรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 8 พอสรุปได้ดังต่อไปนี้.-
(38: 238-239)

1. มีการชำระพระไตรปิฎกเพิ่มเติมอีกทั้งฉบับทองทิบและฉบับพิมพ์
2. มีการนิพนธ์และแต่งหนังสือธรรมะในระดับต่าง ๆ ขึ้นหลายเล่ม เช่น หนังสือเบญจศีล เบญจธรรม และธรรมวิภาค ซึ่งแสดงคำสอนเบื้องต้นของพระพุทธศาสนาสำหรับประชาชนทั่วไปจะได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
3. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงริเริ่มในการรจนาหนังสือธรรมะแสดงคำสอนสั่งสอนของพระพุทธศาสนาอย่างง่าย ๆ ใช้สำนวนธรรมดาและส่งแจกจ่ายไปตามวัดต่าง ๆ ในหัวเมืองสำหรับพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาและใช้เทศนาสั่งสอนประชาชนต่อไป
4. มีการออกหนังสือวารสาร "ธรรมจักร" อันเป็นหนังสือวารสารเผยแพร่ธรรมะของพระพุทธศาสนา เริ่มออกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2437 ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน
5. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับธรรมะไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นเทศนา ปาฐกถา บทความ ตลอดจนโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เช่น เทศนาเสือป่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร มงคลสูตรคำฉันท์ และธรรมาธรรมะสังคราม เป็นต้น
6. มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสยามรัฐเป็นอักษรไทยจนจบบริบูรณ์ ทำให้สามารถเผยแพร่หลักธรรมะของพระพุทธศาสนาได้อย่างกว้างขวางทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ
7. การสนับสนุนให้แต่งหนังสือประกอบหลักธรรมคำสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การประกวดแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาสำหรับเด็ก
8. มีการจัดแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสมบูรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2500

ค. รูปแบบการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคปัจจุบัน

รูปแบบการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะและพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันหรือในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบ

ที่ทันสมัยมากยิ่งขึ้น อาทิเช่น มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะจากการเทศน์ตามประเพณีมาสู่การบรรยายธรรม การปาฐกถาธรรม และการสนทนาธรรมแบบร้อยแก้ว และมีการใช้สื่อทัศนูปกรณ์ในการให้การศึกษาศาสนาใหม่เข้าช่วย ได้แก่ เครื่องขยายเสียง การเผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ (วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร เทปบันทึกเสียง) และการพิมพ์เป็นเอกสารหนังสือธรรมะออกเผยแพร่ เป็นต้น ซึ่งพอสรุปรูปแบบการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคปัจจุบันได้ดังต่อไปนี้ (39: 185-186)

- 1) การสนทนาธรรม มี 2 ลักษณะ คือ
  - (1) พระสงฆ์สนทนาซักถาม อธิบาย ช่วยแก้ปัญหาให้แก่คฤหัสถ์หรืออุบาสกคนหนึ่งหรือ 2-3 คน ด้วยธรรมะของพระพุทธเจ้า
  - (2) พระสงฆ์ 2-3 รูป หรือพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ 2-3 ท่าน นั่งสนทนากันด้วยปัญหาต่าง ๆ คล้ายกับการเทศน์ปุจฉาวิสัชนา แต่สนทนากันด้วยภาษาธรรมดาแบบการอภิปราย
- 2) การปาฐกถาธรรม มีการอาราธนาพระสงฆ์หรือคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิมาแสดงปาฐกถาในหัวข้อธรรมะต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนหรือในหัวข้อเรื่องต่าง ๆ โดยอาศัยหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาแก้ปัญหาหรืออธิบายปัญหานั้น ๆ อาจเป็นปาฐกถาธรรมในท้องประชุมหรือที่ชุมนุมที่ใดตามเหมาะสม จะจัดทางวิทยุกระจายเสียงหรือสถานีโทรทัศน์ก็ได้
- 3) การบรรยายธรรม มีลักษณะคล้ายการเทศน์แต่ตัดพิธีการทางการเทศน์ตามประเพณี หรือลักษณะเดียวกันกับการปาฐกถาธรรม แต่วิธีการแสดงธรรมเป็นลักษณะการบรรยาย โดยอาราธนาพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้บรรยาย การบรรยายธรรมใช้สถานที่เช่นเดียวกับการปาฐกถาธรรม
- 4) การแสดงนิทรรศการทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การจัดนิทรรศการด้วยเสียง ภาพ แผนภูมิ และอื่น ๆ ซึ่งแสดงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้มาชมนิทรรศการได้ศึกษาด้วยตนเอง
- 5) การจัดพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแพร่
  - (1) พระภิกษุและคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาเขียนบทความคำสอนลงเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน และรายปี มีทั้งในหนังสือพิมพ์ทั่วไป หนังสือพิมพ์ขององค์การและสมาคมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

(2) การจัดพิมพ์หนังสือธรรมะจำหน่ายโดยส่วนราชการ องค์การ สมาคม ห้างร้าน และเอกชน มีทั้งในรูปแบบจัดทำและจัดพิมพ์พระไตรปิฎก หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะ หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

(3) การจัดพิมพ์หนังสือพระพุทธศาสนาออกแจกจ่ายโดยส่วนราชการ วัด พระสงฆ์ องค์การ สมาคม และเอกชน ซึ่งมักจะแจกในโอกาสต่าง ๆ เช่น หนังสือเผยแพร่ประจำปีของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและวัฒนธรรม หนังสือแจกในงานเทศกาลต่าง ๆ หนังสือแจกในงานทำบุญและงานฌาปนกิจศพ เป็นต้น

ง. รูปแบบการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะตามทวณะของพระสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้องในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษในการเผยแพร่หรือการถ่ายทอดธรรมะและผู้ทรงคุณวุฒิในองค์กรทางศาสนาภาครัฐและภาคเอกชนซึ่งเกี่ยวข้องกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น ได้แยกการพิจารณาใน 2 ประเด็น ดังนี้.-

1. สถาบันสงฆ์ไทยมีการเรียนหรือการสอนในด้านการถ่ายทอดหรือการเผยแพร่ธรรมะที่เป็นรูปแบบหรือไม่ อย่างไร
2. เนื้อหาธรรมะที่ประชาชนจะได้รับง่าย ควรเผยแพร่ในรูปแบบใด เช่น ในรูปแบบของการแทรกในภาระเล่นพื้นเมือง เพลง นิทาน ละคร ภาพยนตร์ และอื่น ๆ

ในประเด็นที่ 1 เรื่องรูปแบบการเรียนการสอนด้านการถ่ายทอดหรือการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย พอจะสรุปสาระสำคัญได้ว่า ในปัจจุบันสถาบันสงฆ์ไทยยังไม่มีการเรียนการสอนด้านการถ่ายทอดหรือการเผยแพร่ธรรมะที่เป็นรูปแบบโดยเฉพาะในสถานศึกษาทางพระพุทธศาสนา เพิ่งจะมีการสอนวาทศิลป์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่ ซึ่งนับว่ายังไม่เป็นรูปแบบที่สมบูรณ์เพราะยังขาดการศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์วิจัยหลักสูตร เฉพาะที่พอจะเป็นรูปแบบบ้างก็ที่โรงเรียนในพรหมศึกษา เรียกว่า การเรียนหลักสูตรนักธรรมตรี นักธรรมโท นักธรรมเอก และโรงเรียนบาลี เป็นการเรียนการสอนแบบเก่า เมื่อสอนจบหลักสูตรแล้วก็มีสอบไล่เพื่อรับวุฒิดังกล่าวแล้ว

ส่วนใหญ่สถาบันสงฆ์ไทยจะมีการฝึกเผยแพร่กันเองแบบธรรมชาติ มีการฝึกวาทกรรม ฝึกเทศน์ ฝึกการแสดงในลักษณะเป็นภาคปฏิบัติ ซึ่งไม่เป็นวิชาการ รูปแบบของการถ่ายทอดธรรมะโดยการเทศน์จดจำสำนวนสืบต่อกันมา รวมทั้งพิธีการต่าง ๆ ที่ต้องทำทั้งก่อนขึ้นเทศน์ และภายหลังการเทศน์ แต่รูปแบบดังกล่าวนี้ พระบางองค์ เช่น พระเทพวิสุทธิเมธี

(ปัญหาสังคม) แห่งวัดชลประทานฯ ได้เปลี่ยนรูปแบบไปเพราะเห็นว่าล่าช้า คนฟังเสียประโยชน์ ต่อมาก็มีสำนักหรือวัดอื่นอีกหลายแห่งต่างก็ได้มีการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดธรรมะหรือการเผยแพร่ธรรมะเป็นเอกเทศตามจุดเน้นของตนเอง

อย่างไรก็ดี ในระดับสถาบันสงฆ์หรือวงการพุทธศาสนาระดับสูงก็มีการพูดถึงเรื่องนี้กันอยู่เสมอ แต่ยังมีได้มีการลงมือดำเนินกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องกันว่าควรจะมีวัดใดวัดหนึ่งหรือองค์กรกลางที่จะดำเนินกิจการเรื่องนี้ สถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาขนาดใหญ่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ น่าจะเป็นผู้จัดเพราะมีศักยภาพมากและมีงานด้านนี้อยู่แล้ว คือ งานให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ จึงมีส่วนที่จะดำเนินการร่วมกันไปได้ สำหรับวัดที่ดำเนินกิจการเป็นผลสำเร็จและมีความเชี่ยวชาญ มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็อาจจะนิมนต์ท่านผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นมาช่วยชี้แจงแนะแนวทาง ให้ความรู้และประสบการณ์ กับจะต้องรับผิดชอบเรื่องนี้ในระบบการบริหารงานของคณะสงฆ์ไทยด้วย

ในประเด็นที่ 2 เรื่องรูปแบบการเผยแพร่เนื้อหาธรรมะที่ประชาชนจะรับได้ง่ายนั้น ปรากฏว่า ผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้รับการสัมภาษณ์ให้ได้คำตอบที่แตกต่างกันเป็นหลายแนวทาง คือ -

1. บางท่านให้คำตอบว่า คงจะหารูปแบบที่แน่นอนไม่ได้ แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ยังใช้หลายรูปแบบ สดแล้วแต่สถานการณ์ แล้วแต่บุคคล และแล้วแต่สิ่งแวดล้อม การเผยแพร่เนื้อหาธรรมะที่ประชาชนจะรับได้ง่ายจึงมีหลายรูปแบบ เช่น การเทศน์แบบโบราณก็รักษารูปแบบพิธีการ หรืออาจจะเป็นการบรรยาย อภิปรายและตอบข้อซักถาม เป็นต้น ในอนาคตอาจจะมีการจัด Talk Show ธรรมะ มีดนตรีหรือภาพยนตร์ประกอบก็ได้ ต้องดูความนิยมและประยุกต์ให้เข้ากัน

2. บางท่านให้ความเห็นโดยระบุชี้ว่า รูปแบบการเผยแพร่ธรรมะโดยฆราวาสที่ได้ผลมากและประชาชนรับได้ง่าย คือ ภาพยนตร์ เช่น ภาพยนตร์เรื่องครูบ้านนอกของประเทศเกาหลี ซึ่งควรนำบุคคลตัวอย่างของไทยที่ทำความดีแก่สังคมมาสร้างเป็นภาพยนตร์ เช่นนี้บ้างเพื่อเห็นว่า คนทำความดีต้องได้รับผลดีในนี้ปลาย แม้จะหันฝ่าอุปสรรคบ้างก็เป็นธรรมดา นอกจากนี้ก็อาจใช้เพลงธรรมะและสื่อโทรทัศน์ช่วย แต่ถ้าเป็นการเผยแพร่ธรรมะโดยฝ่ายพระก็อาจใช้นิทาน ภาพสไลด์ และการจัดนิทรรศการ

3. บางท่านเห็นว่า การที่จะให้ประชาชนได้รับทราบธรรมะในรูปแบบที่ประชาชนชอบและรับได้ง่ายในปัจจุบันก็คือ รูปแบบของการอภิปรายร่วมกันโดยการเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิทั้งทางโลกและทางธรรม ผู้ฟังก็จะดึงเอาธรรมะจากฝ่ายพระและดึงเอาทางโลกมาประยุกต์เข้ากับธรรมะได้ ประชาชนก็จะชอบมาก เด็กและเยาวชนชอบด้วย

4. บางท่านมีความเห็นว่า ในทางปฏิบัติการเผยแพร่ธรรมะมีหลายรูปแบบและที่ไม่เป็นรูปแบบก็มี การเลือกใช้รูปแบบใดขึ้นอยู่กับว่ากลุ่มผู้ฟังเป็นใครหรือเป็นประชาชนกลุ่มไหน เพราะบางกลุ่มชอบปาฐกถา บางกลุ่มชอบสนทนา เมื่อแต่ละกลุ่มแตกต่างกัน ผู้เผยแพร่ธรรมะก็ต้องเลือกใช้รูปแบบให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้ฟังดังกล่าวแล้วข้างต้น

5. บางท่านเห็นว่า คงจะต้องใช้ทุกรูปแบบ ในบางกรณีควรทำเป็นละครธรรมะ ซึ่งยิ่งขาดมาก ทางสถานีโทรทัศน์ควรจะส่งเสริมละครประเภทนี้โดยอาจนำชีวิตประวัติของพระอรหันต์แต่ละรูปมาแสดงก็ได้ สำหรับรูปแบบการเผยแพร่ธรรมะที่ได้รับความนิยมจากประชาชนในปัจจุบันนั้นขึ้นอยู่กับตัวบุคคล หรือพระวิทยากรที่ไปเผยแพร่ธรรมะมากกว่า

6. บางท่านให้ข้อคิดเห็นว่า ในหลักการเผยแพร่ธรรมะไม่จำเป็นต้องให้ผู้รับฟังเนื้อหาธรรมะทั้งหมด อาจใช้การแสดงละคร จินตนิยายต่าง ๆ ที่ปลุกอารมณ์ให้กระตือรือร้นได้ ก็จะเป็นประโยชน์หรืออาจจะใช้เพลงธรรมะก็ได้ผลเช่นเดียวกัน

7. บางท่านให้ความเห็นว่า คงจะต้องใช้หลายแบบแล้วแต่ใครจะถนัดรูปแบบไหน หรือใช้หลายรูปแบบผสมผสานกันแล้วแต่ผู้ฟัง ผู้พูด และแล้วแต่กาลเทศะเป็นสำคัญ สำหรับสื่อพื้นบ้าน เช่น ลิเก ละคร ก็ควรนำมาใช้อย่างยิ่งเพราะคนไทยชอบดูการละเล่นเพลงธรรมะก็ใช้ได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศิลปินบ้านต้องแทรกธรรมะเข้าไปด้วยเพราะศิลปินทำให้จิตใจคนมีความดีงาม เพราะคุณธรรมหรือธรรมะเป็นนามธรรมก็ต้องอาศัยรูปธรรมและศิลปเข้าช่วย

ส่วนที่ 2 พระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ไทยในฐานะผู้ส่งสาร

1. บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ไทยในการเผยแพร่ธรรมะ

ย่อมเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ธรรมะ หรือคำสอนของพระพุทธเจ้าในพุทธศาสนา คือพื้นฐานการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยที่เป็นชาวพุทธทุกคน แต่การที่จะให้ธรรมะได้ซึมซาบเข้าไปทั้พหุจิตใจของประชาชนชาวไทยจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนาอย่างแท้จริงนั้น จะต้องอาศัยพระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ เป็นผู้เผยแพร่ธรรมะ ไปสู่ประชาชนชาวไทยอย่างมีประสิทธิภาพ

ตามหลักนิเทศศาสตร์ถือว่าพระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ก็คือ แหล่งสารหรือผู้ส่งสาร (Source) ซึ่งนำธรรมะหรือสาร (Messages) ตามรูปแบบต่าง ๆ ของการสื่อสารโดยผ่านสื่อหรือช่องทางการสื่อสาร (Channel or medium) เพื่อให้ประชาชนผู้ฟังธรรมะในฐานะผู้รับสาร (Receivers) ได้มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อหรือพฤติกรรมโดยประพฤติ

ปฏิบัติตามหลักธรรมะของพุทธศาสนา อันเป็นผลที่ได้รับจากการสื่อสารหรือการเผยแพร่ธรรมะนั้นเอง

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์หรือวัดในการเผยแพร่ธรรมะหรือคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ การจัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ส่วนองค์การเผยแพร่ธรรมะหรือสถาบันสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ได้กำหนดหน้าที่ของวัดต่าง ๆ เจ้าคณะสงฆ์ตำบล คณะสงฆ์อำเภอ และคณะสงฆ์จังหวัด เกี่ยวกับเผยแพร่ธรรมะหรือพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้.- (40: 3-4)

- 1) อบรมภิกษุสามเณรให้มีสมณสิกขาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาท ตลอดถึงการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ
- 2) อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย
- 3) หาอุบายวิธีให้ได้ยิน ได้ฟัง โอวาท คำสั่งสอน หรือแนะนำที่เป็นประโยชน์
- 4) แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจศาสนพิธีและการปฏิบัติ
- 5) เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยิน ได้ฟัง เรื่องที่เกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง
- 6) หาอุบายวิธีสกัดกั้นสังฆกรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น หรือบำบัดที่ เกิดแล้วให้หมดไปโดยทางที่ชอบ
- 7) ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้เรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระ สวดมนต์ เป็นต้น
- 8) ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมบาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้าง ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์บ้าง ที่เกี่ยวกับศีลธรรมบ้าง ที่เกี่ยวกับประวัติพระบ้าง เพื่อให้ผู้รักษาศีลฟังธรรมตามวัดต่าง ๆ ได้ท่อง ได้อ่าน ได้ฟัง ตามควรแก่สถานที่และโอกาส
- 9) ขวนขวายจัดหาเครื่องอุปกรณ์ในการเรียนภาษาไทยบางประเภทสำหรับชั้นประถมขึ้นไว้ เพื่อให้เด็กที่ขัดสนยืมใช้ในการเรียน

จากบทบาทหน้าที่ดังกล่าวของวัดหรือพระสงฆ์ จัดได้ว่าเป็นวัตถุประสงค์ของการสื่อสารที่ผู้ส่งสารจักต้องปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์

2. จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่ธรรมะ

การเผยแพร่ธรรมะหรือพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลมีจุดมุ่งหมายสูงสุดได้แก่ วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงผลของการฟังไว้ในท้ายอนัตตลักขณสูตรและอาทิตยปริยายสูตรว่า "ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกฟังแล้ว เมื่อเห็นอย่างนี้ (เห็นอย่างที่ได้ฟัง) ย่อมเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะการคลายกำหนัดจึงวิมุตติ คือ หลุดพ้น 5 อย่าง คือ พ้นชั่วคราว พ้นด้วยสะกดไว้ (ชั้นโลกีย์) พ้นเด็ดขาด พ้นด้วยสงบ และพ้นด้วยออกไป (ชั้นโลกุตระ) แม้จะทำการเผยแพร่ธรรมะให้ผู้ฟังหลุดพ้นถึงชั้นโลกุตระไม่ได้ก็ต้องพยายามเผยแพร่ธรรมะให้ผู้ฟังหลุดพ้นในชั้นโลกีย์

สำหรับในสมัยปัจจุบัน จุดมุ่งหมายของการเผยแพร่ธรรมะดังกล่าวยังคงใช้อยู่ กล่าวคือ มุ่งที่จะให้ผู้ที่มีโลกะ โทสะ โมหะ ก็ให้คลายจากโลกะ โทสะ โมหะ ลงบ้าง ผู้ฟังที่มีทุกข์ให้คลายจากทุกข์ลงบ้าง ผู้ฟังมีความประพฤติไม่ตัวอย่างใดก็ให้เลิกได้หรือผ่อนให้คลายลงได้

จุดมุ่งหมายของการเผยแพร่อีกอย่างหนึ่งก็คือ พระสงฆ์หรือผู้เผยแพร่ธรรมะต้องมุ่งให้ผู้ฟังธรรมะได้รับผล 5 ประการคือ.- (41: 14-17)

- 1) ให้ผู้ฟัง ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง
- 2) สิ่งใดเคยฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด
- 3) บรรเทาความสงสัยเสียได้
- 4) ทำความเห็นให้ถูกต้องได้
- 5) จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

ส่วนจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่ธรรมะซึ่งได้มากจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษ จำนวน 5 รูป พอจะสรุปสาระได้ดังนี้.-

- 1) พระเทพวิสุทธิเมธี (บัญชาญาณภิกขุ) มีจุดมุ่งหมายใหญ่อยู่อย่างเดียวคือ สอนให้คนเข้าใจในสิ่งที่ถูกต้อง เรื่องนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้ฟัง แต่หลักการใหญ่ถือว่าพูดให้คนเข้าใจสิ่งที่ถูกต้อง ทำลายความโง่และความมึนงงายเป็นสำคัญ
- 2) พระโพธิรักษ์ ไม่ได้มีการกำหนดจุดหมายหรือเป้าหมายในการเผยแพร่ธรรมะแต่ละครั้ง เพราะถือตามเหตุปัจจัย มีองค์ประกอบทำใดก็ได้ทำนั้น จึงไม่มีการคาดคะเนหรือหวังผล แต่จะทำเหตุปัจจัยให้เต็มที่ ส่วนผลจะออกมาแค่ไหนก็จะตรวจสอบผล ถ้าพบข้อบกพร่องก็ต้องแก้ไขปรับปรุงกันต่อไป

3) พระกัตตะซีโวภิกขุ ได้กำหนดจุดมุ่งหมายว่า อย่างน้อยก็ต้องให้ผู้ฟังรู้เป้าหมายในชีวิต เป้าหมายสูงสุดของชีวิต กล่าวคือ ไม่ได้เกิดมาเที่ยวเล่น แต่เกิดมาเพื่อสะสมบุญบารมี เพื่อไปนิพพาน โดยการให้ทาน รักษาศีล ทำภาวนา มีความเคารพ มีความอดทนที่จะสร้างบารมีอย่างเต็มที่จะต้องเดินไปตามแนวทางที่กล่าวนี้ นอกจากนั้นถือว่าเป็นส่วนสนับสนุน

4) พระพยอม กัลยาโณ ไม่ได้ตั้งจุดหมายหรือหวังผลอะไร คล้ายกับการให้อาหารปลา คงไม่จำเป็นต้องดำน้ำลงไปดูว่าปลาตัวไหนกินหรือไม่ ผลที่เห็นชัดได้แก่ตัวคือผู้ฟัง เข้ารับฟังแล้ว เมื่อฟังแล้วจะนำไปปฏิบัติหรือไม่ อย่างไร ก็ไม่สามารถทราบได้

5) พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) ไม่ได้ตั้งจุดหมายหรือหวังผลอะไรมาก มีเพียงว่า สิ่งที่ผู้ฟังควรรู้ ควรพูดให้เข้าใจกัน ในระยะหลัง ๆ มักจะเน้นการพูดถึงส่วนที่สะท้อต่อสังคมรอบข้างว่าสังคมควรจะเป็นอย่างไร ปัญหาใหญ่ ๆ ของสังคมอยู่ที่ไหน และควรจะทำแก้ปัญหาของสังคมเหล่านั้นอย่างไร

3. หลักการหรือเทคนิคในการเผยแพร่ธรรมะและการสอนธรรมะของพระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษ

หลักการหรือเทคนิคในการเผยแพร่ธรรมะและการสอนธรรมะของพระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษในการเผยแพร่หรือถ่ายทอดธรรมะนั้น มีความแตกต่างกันทั้งในด้านจุดเน้น หลักการและเทคนิค ซึ่งพอจะสรุปในลักษณะเปรียบเทียบได้ดังนี้.-

1. พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญทัมมภิกขุ) มีจุดเน้น หลักการ และเทคนิค คือ.-

1.1 การเผยแพร่ธรรมะจะต้องมีการเสียสละเพื่องาน และทำงานให้คนเข้าใจ โดยไม่กลัวอุปสรรค

1.2 การสอนธรรมะแก่คน จะต้องพยายามสอนให้คนเข้าใจหลักที่เป็นเนื้อหาของพระพุทธานุศาสน์ ทำลายความโง่ ความงมงาย ความหลงผิด และความเข้าใจผิดต่าง ๆ

1.3 การเผยแพร่ธรรมะ จะต้องให้ผู้ฟังเข้าใจและรู้เรื่อง โดยการเปรียบเทียบหาเหตุผลมาชี้แจงให้ผู้ฟังเข้าใจ

2. พระโพธิวิริกษ มีจุดเน้น หลักการ และเทคนิค คือ.-

2.1 จะต้องยึดเอาความจริงเป็นหลัก ไม่เอาความรู้เป็นหลัก โดยยืนยันความจริง ประกาศความจริง และทำให้พิสูจน์ความจริง

2.2 จะต้องใช้ปฏิภาณในการเผยแพร่ธรรมะให้เหมาะสมกับผู้ฟังแต่ละประเภท หรือตามวัยของผู้ฟัง

3. พระกัณฑ์ชรีไวภิกษุ มีจุดเน้น หลักการ และเทคนิค คือ.-

ก่อนที่จะสอนธรรมะ ต้องให้ผู้ฟังปรับสภาพจิตใจให้สงบ โดยการให้นั่งสมาธิในภาคเช้า ระหว่างเวลา 9.30-11.00 น. ภาคบ่ายจึงให้ฟังเทศน์หรือธรรมะ และพยายามที่จะให้มีชั่วโมงปฏิบัติธรรมมากขึ้น โดยการอยู่จุดและนอนในกลด มีการประชุมกลุ่มและการรายงานกลุ่ม ผลจากการรายงานจะนำมาเป็นหลักในการเทศน์และชี้แจงหัวข้อที่ผู้ฟังยังไม่เข้าใจโดยพระที่เป็นพี่เลี้ยงของกลุ่ม

4. พระพยอม กัลยาโณ มีจุดเน้น หลักการ และเทคนิค คือ.-

จะพยายามชักชวนให้ผู้ฟังเห็นถึงคุณและโทษ โดยการอธิบายว่า ความดีหรือความชั่วเป็นอย่างไร แล้วกำหนดวิธีการถ่ายทอดว่าจะใช้สื่อการสอนอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพยายามที่จะจัดระบบเข้าค่ายหรือจัดให้เป็นหลักสูตรประมาณ 2 วัน 2 คืน ในระหว่างการถ่ายทอดธรรมะก็จะพยายามสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองประกอบด้วยมุขตลกขบขันทำให้ผู้ฟังมีอาการร่วมและอยากฟังมากขึ้น

5. พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) มีจุดเน้น หลักการ และเทคนิค คือ.-

โดยมากจะใช้งานเขียนเป็นส่วนใหญ่ ในกรณีที่จะต้องไปเทศน์หรือบรรยายธรรมในโอกาสต่าง ๆ ก็ต้องมีการเตรียมหัวข้อธรรมที่กำหนดเองหรือถูกกำหนดโดยผู้พิมพ์ในเรื่องความหมาย การจำแนกประเภทตามหลักศาสนาธรรม และมีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์หรือเกิดประโยชน์อย่างไรในสังคมปัจจุบัน โดยพิจารณาถึงหลักที่มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้แล้วมาประยุกต์กับความคิดของตนเอง ถ้าจะมีการจัดพิมพ์คำบรรยายก็จะจัดเตรียมต้นฉบับให้แล้วคอยดูว่าผู้พิมพ์ไม่เอาถ้าไรจนเกินไป

4. จุดเด่นที่ทำให้ประชาชนชอบฟังธรรมะจากพระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษ

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษในการเผยแผ่และการสอนธรรมเกี่ยวกับจุดเด่นที่ทำให้ประชาชนชอบฟังธรรมะจากพระสงฆ์ดังกล่าว ปรากฏว่า จุดเด่นต่าง ๆ มีความสอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ ขึ้นอยู่กับศิลปการพูดหรือการบรรยายของแต่ละท่าน ซึ่งพอจะสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้.-

1. พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาจันทร์ภิกษุ)

จุดเด่นคงจะอยู่ที่การพูดให้ฟังง่าย เข้าใจง่าย และพูดไม่ติด ถ้าคนฟังง่ายรับหูผู้ฟังก็ชอบฟัง

2. พระโพธิรักษ์

คิดว่าพระแต่ละองค์ย่อมใช้เทคนิคในการเผยแผร์ไม่เหมือนกัน แล้วแต่ความถนัดของตนเอง ส่วนใหญ่จะใช้ท่าทาง ใช้ลีลา สำนวนโวหาร และความรู้สึกประกอบในขณะที่ถ่ายทอดธรรมะ

3. พระทัตตะชีโวภิกขุ

3.1 ใช้ภาษาชาวบ้าน ไม่ใช่ภาษายาก ถ้าจำเป็นต้องใช้ภาษาบาลีก็จะแปลเป็นภาษาไทยง่าย ๆ ก่อน

3.2 ใช้คำพูดแบบเสียงดังฟังชัด ไม่ใช่ภาษาวิบัติ ทำให้เกิดความเชื่อถือในคำพูด

3.3 ใช้วิธีการพูดไม่วกวน พูดง่าย ๆ ตรง ๆ หรือเรียกว่า "เทศน์แบบลูกทุ่ง"

3.4 ใช้ตัวอย่างชัดเจน สามารถเข้าใจง่ายและนำไปประยุกต์ได้เหมาะสมกับคนทุกระดับ

3.5 ใช้วิธีลำดับเรื่องที่เทศน์ออกเป็นข้อ ๆ จากง่ายไปหายาก ผู้ฟังสามารถตรikirongตามทัน

4. พระพยอม กัลยาโณ

จากการสดับตรับฟังความเห็นจากผู้ฟัง สรุปว่า จุดเด่นอยู่ที่ฟังแล้วเข้าใจง่าย เป็นเรื่องใหม่ ฟังแล้วไม่วังง ไม่เครียด และแฝงข้อคิดที่เข้าใจง่าย ๆ นอกจากนั้นเป็นเรื่องที่กล้าพูด กล้าแสดง ในเรื่องที่เทศน์หรือบรรยาย

5. พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)

ถ้าผู้ฟังมีพื้นฐานมาก่อนก็จะเข้าใจได้ง่ายและเข้าใจลึกซึ้ง เพราะพูดในเรื่องที่เป็นปัจจุบัน แต่ค่อนข้างหนักไปในด้านวิชาการ แต่ถ้าไม่มีพื้นฐานมาก่อนก็จะเห็นว่าเป็นเรื่องที่หนัก แม้จะพยายามเน้นให้ตรงจุดหรือตรงประเด็นแล้วก็ตาม

5. กลุ่มเป้าหมายในการเทศน์หรือเผยแผร์ธรรมะ

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายในการเทศน์หรือเผยแผร์ธรรมะ ปรากฏว่าแต่ละท่านมีจุดเน้นด้านกลุ่มเป้าหมายแตกต่างกัน โดยมีเหตุผลหรือทรรศนะต่างกัันดังนี้.-

1) พระเทพวิสุทธิเมธี (บัญชา นันทภิกขุ) กลุ่มเป้าหมายในการเทศน์หรือเผยแผร์ธรรมะครอบคลุมถึงบุคคลทุกประเภท คือ รุ่นเด็ก วัยรุ่น วัยกลางคน และคนแก่หรือผู้สูงอายุ

2) พระโพธิรักษ์ กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่จะเป็นที่คนหนุ่มสาว คนแก่มีน้อย แต่ก็มิได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายอย่างแน่เอนตายตัว ขึ้นอยู่กับผู้ที่พร้อมจะรับหรือสนใจเป็นสำคัญ การที่มีคนกลุ่มหนุ่มสาวมากกว่ากลุ่มคนแก่ก็อาจจะเนื่องจากคนหนุ่มสาวมีภาระน้อยแต่คนแก่มีภาระมาก แม้จะสนใจก็อาจจะมาฟังธรรมะไม่ได้

3) พระทัตตะธีโวกิกขุ กลุ่มเป้าหมายครอบคลุมทุกกลุ่มอายุ มีทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และนิสิต นักศึกษา สำหรับกลุ่มเด็กนั้นทางวัดจะต้องออกค่าใช้จ่าย เช่น ค่ารถและค่าอาหารให้ด้วย ยิ่งเด็กมากค่าใช้จ่ายที่ให้แก่เด็กก็จะมากขึ้นด้วย ซึ่งจะใช้เงินที่ได้จากการทอดกฐินและผ้าป่าของกลุ่มผู้ใหญ่ ส่วนกลุ่มนิสิต นักศึกษา หวังว่าจะให้เป็นกำลังในอนาคต

4) พระนพอม กัลยาโณ กลุ่มเป้าหมายที่เน้นมากที่สุด คือ กลุ่มเด็ก เยาวชน และวัยรุ่น ซึ่งจะติดตามกลุ่มที่กล่าวไว้นี้ตลอดเวลา ถ้าโอกาสไม่ให้หรือยังไม่มีเวลาก็จะดำเนินการกับกลุ่มอื่น แต่เนื่องจากกลุ่มมีมากเหลือเกินในปัจจุบันนี้ กลุ่มผู้ใหญ่ตามกระทรวง ทบวง กรม ก็มีมากขึ้น จึงต้องลดงานทางกลุ่มเด็กลงบ้าง

5) พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ในปัจจุบันกลุ่มเป้าหมายจะเป็นกลุ่มสถาบันการศึกษามาก กลุ่มอื่นไม่ค่อยมีมากนัก นอกจากนี้ ถ้ามีญาติโยมมาทำบุญถวายอาหารแล้วก็จะให้พูดธรรมะ คนที่มาในลักษณะนี้ก็จะกระจายออกเป็นหลายกลุ่ม แต่ถ้าไปบรรยายแบบปาฐกถาธรรม โดยมากอยู่ในกลุ่มของสถาบันการศึกษา

6. สภาพการณ์และข้อจำกัดของพระสงฆ์/สถาบันสงฆ์ไทย ในการเผยแผ่ธรรมะ

ถึงแม้ว่าบทบาทและหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ คือ การเผยแผ่ธรรมะหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และถือว่าเป็นงานหลักลำดับแรกของพระสงฆ์ทุกรูปพึงกระทำดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่สภาพการณ์ในปัจจุบันและข้อเท็จจริงปรากฏว่ายังมีข้อจำกัดบางประการที่ทำให้การเผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์ไม่มีประสิทธิภาพหรือได้ผลดีเท่าที่ควร ผลจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษในการเผยแผ่ธรรมะพอจะสรุปข้อจำกัดที่สำคัญได้ดังนี้

1) พระสงฆ์ผู้เผยแผ่ธรรมะขาดความรู้และความแตกฉานในธรรมะ มีความรู้ขั้นสัญญาไม่ถึงขั้นทิวติและระดับญาณ

2) พระสงฆ์ผู้เผยแผ่ขาดความรู้และความสามารถในการถ่ายทอดธรรมะ เช่น ไม่เคยฝึกพูดในที่ชุมชน ไม่มีการเตรียมตัว ไม่สังเกตคนฟัง ติดรูปแบบการเทศน์แบบดั้งเดิม และใช้เวลามาก เป็นต้น

3) พระสงฆ์ผู้เผยแผ่ขาดความพอใจ เต็มใจ และความรู้ในการสอนธรรมะ การ

เผยแพร่กระทำเฉพาะในเชิงรับ คือ รอรับนิมิตอยู่แต่ในวัด ไม่กระทำในเชิงรุกโดยเข้าไปหาประชาชนในหมู่บ้าน (42: 45)

ดังนั้น การที่จะทำให้การเผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์มีประสิทธิภาพและได้ผลดียิ่งขึ้น ก็จะต้องแก้ไขพัฒนาจุดอ่อนดังกล่าวข้างต้นให้หมดไป และในฐานะที่พระสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์ไทย เป็นผู้ส่งสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการสื่อสารที่จะเพิ่มหรือลดประสิทธิภาพของการสื่อสาร ดังนั้น ผู้ส่งสารจะต้องมีคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อประสิทธิภาพในการสื่อสาร คือ ผู้ส่งสารจะต้องมีทักษะในการสื่อสาร ซึ่งหมายถึง ความสามารถ ความชำนาญในการสื่อสารเชิงวัจนะ (Verbal Communication Skills) และการสื่อสารเชิงอวัจนะ (Nonverbal Communication Skill) นอกจากนี้ผู้ส่งสารจะต้องมีทัศนคติต่อตนเอง (Attitude toward self) ที่ทัศนคติต่อเรื่องที่สื่อสาร (Attitude toward subject matter) และทัศนคติต่อผู้รับสาร (Attitude toward receivers) ไปในทางที่ดี มีความรู้ความเข้าใจที่ดีและถูกต้องต่อเรื่องที่สื่อสาร (Knowledge of the subject matter) และความรู้เรื่องกระบวนการสื่อสาร (Knowledge of the communication process) และประการสุดท้าย มีความเข้าใจในผู้อื่น ระบบสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย

ผู้ส่งสารที่มีคุณสมบัติในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ย่อมจะสามารถสื่อสารได้ดีและอย่างน้อยก็สามารถจะเข้าใจถึงอุปสรรคของการสื่อสารอันอาจเกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ ได้ (14: 40-70)

ส่วนที่ 3 หัวข้อและเนื้อหาธรรมะในฐานะสารที่ใช้ในการเผยแพร่

ในส่วนที่เกี่ยวกับหัวข้อและเนื้อหาธรรมะในฐานะสารที่ใช้ในการเผยแพร่อาจจำแนกออกได้เป็น 2 ประเด็นคือ หัวข้อธรรมะที่ควรใช้เผยแพร่ในสภาพการณ์ปัจจุบันและหัวข้อธรรมะที่พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษใช้เทศน์หรือเผยแพร่ธรรมะในปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2531)

สำหรับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากผู้แทนองค์กรภาครัฐและเอกชนเกี่ยวกับหัวข้อธรรมะที่ควรใช้ในการเผยแพร่ธรรมะตามสภาพของสังคมปัจจุบัน มีจุดเห็นแตกต่างกันพอสมควร ซึ่งพอจะสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ -

1. หัวข้อธรรมะควรจะเน้นในลักษณะที่สอนให้คนช่วยตนเอง พึ่งตนเอง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้วางหลักการไว้ที่เรียกว่า นวกะสงวนธรรม 10 มีหลักการใหญ่ 4 ข้อ คือ

ความประพฤติดี ความรู้ดี ความสามารถดี ความเป็นผู้มีจิตใจสูง และมีหลักเสริมอีก 6 ข้อ คือ พุดกับคนอื่นรู้เรื่อง เป็นกัลยาณมิตร มีความเพียร ยินดีเฉพาะตน มีความเฉลียว และมีความฉลาด

2. ในสภาพสังคมปัจจุบัน ไม่ต้องใช้หัวข้อธรรมที่ยาก เพียงแต่ให้ทุกคนอยู่ในกรอบของศีล 5 เพราะศีล 5 ครอบคลุมหมดและเป็นพื้นฐานทางศีลของมนุษย์ หัวข้อธรรมขั้นต่อไปก็ได้แก่ สติสัมปชัญญะ ทิริโอตตปปะ ซึ่งจะมาเสริมศีล 5

3. หัวข้อธรรมควรจะเน้นในเรื่องเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนอยู่ดีมีสุขพอสมควร คนท้องหิวจะฟังธรรมไม่รู้เรื่อง ต่อจากนั้นจึงควรสอนเรื่องค่านิยมของสังคม ความนุ่มนวลในสังคม ชักนำให้คนอยู่กันแต่พอดี โดยมีพระเป็นแบบอย่างให้ชาวบ้านดู นอกจากนี้ก็เน้นในด้านสังคมและการแก้ปัญหาสังคม เริ่มจากครอบครัวจนถึงสังคมไทยทั้งประเทศ โดยสรุปก็ต้องเน้นหัวข้อธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจและสังคม

4. หัวข้อธรรมควรจะเน้นในเรื่องความสามัคคีและปัญหาสังคมที่กระทบต่อชาวบ้านและประชาชน แต่ต้องระวังมิให้การเผยแพร่ธรรมะไปกระทบกระเทือนต่อผู้มีผลประโยชน์ในสังคม อาจต้องใช้การเปรียบเทียบหรือคำคมแทนที่จะพูดแบบตรงไปตรงมา

5. หัวข้อธรรมที่สมควรเน้นย้ำเป็นพิเศษก็คือ ธรรมะสำหรับชีวิตประจำวัน หน้าที่ที่มีต่อกันระหว่างลูกกับพ่อแม่ ลูกศิษย์กับครูอาจารย์ ลูกจ้างกับนายจ้าง และหน้าที่ระหว่างพุทธศาสนิกชนกับพระสงฆ์ เพราะถ้าทุกคนปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องแล้วก็จะมีความสุขความเจริญในชีวิต

6. หัวข้อธรรมที่ควรเผยแพร่มากที่สุดคือ ทางเดินของชีวิตเพื่อไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิต สอนให้คนรู้จักเป้าหมายของชีวิต รู้จักเป้าหมายของสังคมเพื่อจะเดินได้ถูกทาง และรู้วิธีที่จะเดินไปสู่เป้าหมายด้วย คำว่า "เดิน" ในที่นี้ก็คือ การปฏิบัตินั่นเอง

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับหัวข้อและเนื้อหาธรรมะที่พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษใช้ในการเทศน์ในปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2531) นั้น ปรากฏว่า คำตอบของพระสงฆ์ทุกท่านตรงกันในประเด็นที่ว่า ไม่มีการกำหนดหรือเน้นหัวข้อธรรมใดเป็นพิเศษในการบรรยายธรรมหรือเทศน์เป็นรายปี กล่าวคือ อาจจะมีการเทศน์ในหัวข้อธรรมใดซ้ำกันทุกปีก็ได้ ซึ่งพระสงฆ์บางรูปก็เน้นหัวข้อธรรมที่จะทำให้คนเข้าใจธรรมะได้ถูกต้อง ปฏิบัติถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือแก้ไขความโง่ งามาย โดยจะเทศน์หัวข้อธรรมะดังกล่าวบ่อย ๆ ทั้งทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และที่วัด

พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษบางรูปก็จะเน้นเรื่อง มรรค ผล เน้นการปฏิบัติธรรม ให้ได้หลุดพ้นกิเลสตลอดกาลนาน เน้นให้เกิดความจริง เน้นให้ละกิเลสได้จริง ๆ ละโลกธรรม หรือโมหิตยศ ลาก สรรเสริญ โลกีย์สุขได้จริง ๆ

พระสงฆ์บางท่านก็เน้นเรื่องการมีระเบียบวินัย ให้ช่วยกันรักษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี มารยาทชาวพุทธ การฝึกสมาธิ การศึกษาธรรมะ การช่วยเหลือ และบริการสังคม ตลอดจนเน้นการยกบุคคลที่เป็นตัวอย่างในการทำความดีเพื่อสังคมในโอกาส วันสำคัญต่าง ๆ

ส่วนที่ 4 สื่อและช่องทางการสื่อสารธรรมะ

1. การใช้อุปกรณ์การสอนในการเผยแพร่ธรรมะ

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษในการถ่ายทอดธรรมะเกี่ยวกับการใช้ อุปกรณ์การสอนสำหรับการเผยแพร่ธรรมะ ปรากฏข้อสรุปว่า ในปัจจุบันทุกท่านไม่ได้ใช้อุปกรณ์ การสอนอย่างใดเลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทุกท่านมีความสามารถพิเศษเฉพาะตัวในการถ่ายทอด ธรรมะอยู่แล้ว แม้ว่าจะไม่ใช้อุปกรณ์การสอนใด เพียงแต่ยกตัวอย่างให้เห็นจริงหรืออุปมาอุปไมย คนฟังก็สามารถเข้าใจธรรมะได้ดี สำหรับพระสงฆ์ที่ยังขาดความชำนาญและประสบการณ์ในการ ถ่ายทอดธรรมะก็ยังมีการใช้อุปกรณ์การสอนอยู่บ้างแต่ยังไม่แพร่หลายนัก

สำหรับเหตุผลหรือทรรศนะของพระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษบางรูปไม่ใช้อุปกรณ์ การสอนในการถ่ายทอดธรรมะ พอสรุปได้ดังนี้ -

1. พระทัตตะชีโวภิกขุ ได้ให้ทรรศนะว่า ถ้าสามารถนำเอาพุทธศาสนาไปสอดแทรกทุกกอนในบ้านเมืองแล้ว จะกลายเป็นไฮสตัทัสอุปกรณ์หรืออุปกรณ์การสอนเอง เช่น สมัยก่อนมีจิตรกรรมฝาผนัง สอนเรื่อง นรก สวรรค์ พุทธประวัติ ดังนั้น ถ้ามีการนำศิลปทุกชนิดรับใช้ พุทธศาสนาแล้ว เราก็จะได้อุปกรณ์การสอนและเผยแพร่ธรรมะที่ดี

2. พระพยอม กัลยาโณ ได้ให้ทรรศนะว่า ในอดีตเคยใช้อุปกรณ์การสอนบ้างแต่น้อยมาก ไปบรรยาย 100 ครั้ง จะใช้เพียง 4-5 ครั้ง ปัจจุบันนี้ไม่ใช้แล้ว เพราะสามารถใช้คำพูดและยกตัวอย่างแทนอุปกรณ์การสอนได้ การหยิบอุปกรณ์การสอนขณะบรรยายบางครั้งทำให้ผู้ฟังที่กำลังตั้งใจฟังเสียสมาธิ เลยกินใช้ แต่พระบางรูปที่วัดสวนแก้วยังมีการใช้อุปกรณ์ การสอนประเภทสไลด์ วีดีโอ ภาพเคลื่อนไหว ภาพนิ่ง และภาพฝาผนัง

3. พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) ได้ให้ทรงเห็นว่า การที่ไม่ได้นำอุปกรณ์การสอนไปใช้ในการเผยแพร่ธรรมะ เพราะงานส่วนใหญ่จะเน้นหนักในด้านวิชาการหรืองานเขียน ซึ่งเน้นเนื้อหาสาระเป็นหลัก

สำหรับความเห็นหรือข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้แทนองค์กรทางพุทธศาสนาภาครัฐและภาคเอกชน ปรากฏว่า ส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าควรมีการใช้สื่อการสอนหรืออุปกรณ์การสอนในการเผยแพร่ธรรมะ ซึ่งพอจะสรุปผลและความเห็นได้ดังนี้ -

1. ควรมีการใช้สื่อการสอนหรือสื่อมวลชนทุกรูปแบบรวมทั้งสื่อทัศนูปกรณ์ด้วย ในทางพุทธวิธีการสอนถือว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจัดเป็นสื่อหรืออุปกรณ์การสอนได้ทั้งสิ้น รวมทั้งการอุปมาอุปไมย ซึ่งเรื่องนี้พระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้นำในเรื่องสื่อสารการสอนตั้งแต่พุทธกาล

2. การใช้สื่อการสอนมีดีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกหุ่นการ์ตูน สไลด์ วีดีโอ เพราะจะทำให้ประชาชนสนใจฟังธรรมะมากขึ้นและเข้าใจได้ง่าย สำหรับผู้ฟังที่เป็นเด็ก หุ่นการ์ตูนหรือหุ่นกระบอก นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นมาก

3. การใช้สื่อการสอนและอุปกรณ์การสอนเป็นเรื่องจำเป็นมาก เพราะการเผยแพร่ธรรมะเป็นเรื่องที่พูดถึงนามธรรม เป็นการพูดเพื่อให้เกิดศรัทธาทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ถ้ามีสื่อการสอนก็จะเข้าใจง่ายขึ้น สื่อและอุปกรณ์การสอนที่ควรใช้ในการเผยแพร่ธรรมะสำหรับพระวิทยากรยุคใหม่ ได้แก่ สไลด์ วีดีโอ เทป เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เทปบันทึกเสียง ภาพยนตร์ธรรมะ รวมทั้งต้องมีการฝึกการผลิตและการใช้อุปกรณ์การสอนดังกล่าวด้วย

4. การใช้สื่อการสอนหรืออุปกรณ์การสอนมาช่วยเผยแพร่ธรรมะเป็นเรื่องดี เพราะทำให้เยาวชนหรือประชาชนเข้าใจง่ายขึ้นและจดจำง่าย จากการประเมินผลการฝึกอบรมเยาวชน โดยใช้สื่อการสอนที่ผ่านมาก็ปรากฏว่าได้ผลดีกับเยาวชน อยากรจะให้มีการขยายการฝึกอบรมออกไปอีก แต่สื่อการสอนก็ไม่จำเป็นต้องเป็นวัตถุสิ่งของเสมอไป อาจใช้ตัวบุคคลมาเป็นสื่อการสอนก็ได้

5. ถ้าเป็นการเผยแพร่ธรรมะโดยฆราวาสหรือพระสงฆ์ จำเป็นที่จะต้องมีการใช้สื่อการสอนเข้าช่วยการเผยแพร่ธรรมะ แต่อาจใช้ธรรมชาตที่ใกล้ตัวมาเป็นสื่อการสอนประกอบการอุปมาอุปไมยก็ได้ สำหรับสื่อการสอนและอุปกรณ์การสอนแบบทันสมัยอื่น ๆ ก็ยังเห็นว่ามี ความจำเป็นอยู่เพราะทำให้เข้าถึงชุมชนได้คราวละมาก ๆ และเข้าใจได้เร็ว

6. ควรใช้ภาพสำคัญ อาจเป็นภาพวาด ภาพประกอบ นอกจากนี้ก็มีเสียง ซึ่งก็มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้มาก ได้แก่ เพลงธรรมะหรือเสียงสวดมนต์ ดังนั้น สื่อการสอนจึงต้องใช้สื่อหลายรูปแบบ และพระวิทยากรจะต้องฝึกการใช้เสียงที่ถูกต้องด้วย จึงจะทำให้การสอนธรรมะได้ผลดี

7. อุปกรณ์การสอนที่ใช้กันอยู่แล้วก็มีทั้ง สไลด์ วีดีโอ ภาพยนตร์ สื่อรอบตัว คงจะต้องอาศัยการฝึกอบรมเพราะการที่จะมีสไลด์ วีดีโอ จะต้องมีความรู้เทคนิคในการผลิตและใช้ อุปกรณ์การสอนเหล่านี้ด้วย มิใช่จะใช้เป็นขึ้นมาเองได้ ซึ่งก็คงจะต้องอาศัยการฝึกอบรมระยะหนึ่ง
8. สื่อการสอนที่สำคัญในปัจจุบันคงมี โทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือ ผู้เผยแพร่ธรรมะจะมีโอกาสใช้สื่อทั้ง 3 อย่าง ได้มากน้อยแตกต่างกันและขึ้นอยู่กับพระวิทยากรจะใช้อย่างไร ทั้งการเขียน การพูดหรือเทศน์ ก็จะต้องบรรจุเนื้อหาอย่างไรจึงจะประทับใจและพอใจ แต่ถ้ามีการใช้สื่อหรืออุปกรณ์การสอนที่ทันสมัยมากขึ้น ผลที่ได้รับก็น่าจะดีขึ้นด้วย

2. โรงเรียน สมาคม และองค์กรเอกชนในฐานะช่องทางในการเผยแพร่ธรรมะ

ผู้แทนองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธแทบทุกรายมีความเห็นพ้องต้องกันว่า นอกจากสถาบันสงฆ์และวัดซึ่งทำหน้าที่โดยตรงในการเผยแพร่ธรรมะแล้ว ภาคเอกชน ได้แก่ โรงเรียน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรเอกชนอื่น ๆ ก็ควรจะมีส่วนร่วมในช่องทางในการเผยแพร่ธรรมะด้วย โดยได้ให้ทรรศนะแตกต่างกันเป็นหลายแนวทางซึ่งพอจะสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้.-

1. องค์กรภาคเอกชนเป็นสิ่งจำเป็นมาก การเผยแพร่ธรรมะหรือพระพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องเป็นพระสงฆ์อย่างเดียว และไม่ควรมองถือว่าเรื่องธรรมะต้องยกให้วัดดำเนินการตั้งต้น สถาบันสงฆ์และองค์กรภาคเอกชนดังกล่าวแล้วควรจะร่วมมือสนับสนุนซึ่งกันและกัน และให้ทุกคนรับผิดชอบร่วมกันโดยมีกรมการศาสนาเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน
2. นอกจากวัดและพระแล้ว การเผยแพร่ธรรมะควรมีภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือส่วนร่วมด้วย การเผยแพร่ธรรมะในบางแห่งชาวบ้านทำได้ดีกว่าพระสงฆ์เพราะมีความคล่องตัวกว่า ดังนั้น องค์กรภาคเอกชน เช่น พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ยุวพุทธิกสมาคม และสมาคมพุทธศาสนาต่าง ๆ ตลอดจนสถานบันการศึกษาซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศควรมีบทบาทในงานด้านนี้มากยิ่งขึ้น
3. ในระดับโรงเรียนทั่วไป พระจะไปสอนธรรมะและฝึกให้เด็กเรียนแสดงปาฐกถากล่าวสุนทรพจน์ และบรรยายธรรมะ สำหรับสมาคมพุทธศาสนาก็มีบทบาทในการเผยแพร่ธรรมะมาก แต่ยุวพุทธไทยมักจะบริหารงานโดยผู้สูงอายุหรือคนรุ่นเก่า น่าจะให้คนรุ่นใหม่มาทำงานแบบ วาย.เอ็ม.ซี.เอ. หรือ วาย.ดับบลิว.ซี.เอ. ส่วนมูลนิธิต่าง ๆ ส่วนมากจะเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านเงินทุนที่จะใช้ในการเผยแพร่ธรรมะแก่เยาวชนและประชาชน
4. ควรชักจูงให้เด็กและเยาวชนในสถานบันการศึกษาทุกระดับมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ธรรมะมากขึ้น เพราะเด็กและเยาวชนอยู่ในโรงเรียนจนถึงมหาวิทยาลัย คือ มีระยะเวลา

ยาวนานประมาณ 12-16 ปี นอกจากนี้ควรมีการรณรงค์ให้ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับมีชั่วโมงฟังธรรมะจากโทรทัศน์หรือวิทยุในเวลาราชการพร้อมกันทั่วประเทศวันละ 30 นาที ซึ่งต่อไปราษฎรก็จะทำตามไปด้วยจนประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีฝ่ายอำนวยการทำงานให้ประสานสัมพันธ์กันทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคคณะสงฆ์

5. องค์กรภาคเอกชน ได้แก่ สมาคม มูลนิธิ โรงเรียน และองค์กรเอกชนต่าง ๆ รับว่ามีบทบาทสำคัญมากที่จะช่วยเป็นสื่อกลางประสานงานในเรื่องนี้ เช่น อำนวยความสะดวกแก่พระที่จะออกไปเผยแผ่ธรรมะ เฉพาะในส่วนของโรงเรียนนั้น วันสุดสัปดาห์ที่จะปิดเรียนเข้าจะมีการสวดมนต์ สวดคำแปล หรือสวดมนต์ตอนเช้าก่อนเข้าเรียนเพื่อให้ธรรมะซึมซาบเข้าไปในตัวเด็กและจัดให้มีห้องสำหรับฝึกสมาธิด้วย

6. โดยปกติโรงเรียนหลายแห่งก็มีการเผยแผ่ธรรมะอยู่แล้วโดยการอาราธนาพระสงฆ์ไปอบรมเยาวชนในวันสำคัญทางศาสนา มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ไม่สามารถที่จะทำได้ทั่วถึงเพราะโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่มีหอประชุมขนาดใหญ่ ส่วนภาคเอกชนก็มีข้อจำกัดที่มุ่งทางเศรษฐกิจมากกว่าทางส่งเสริมศีลธรรมหรือศาสนา มักจะไม่ทำตามศรัทธาแต่จะทำในลักษณะบริจาดเงินสมทบ ซึ่งจะหาภาคเอกชนที่เสียสละเพื่อการเผยแผ่ธรรมะได้ยาก

7. ในปัจจุบัน พระวาสาได้เข้ามามีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมะเช่นเดียวกับพระสงฆ์ เพราะพระวาสาที่มีความรู้เรื่องพุทธศาสนาก็มีอยู่มาก แต่ก็ทำได้เพียงการสอนเท่านั้นหน้าที่หลักยังคงเป็นของพระซึ่งเป็นผู้นำทางจิตและวิญญาณของประชาชน ถ้าฝ่ายพระวาสาแย่งหน้าที่ของพระมาทำทั้งหมดก็จะเป็นอันตราย จะไม่มีศาสนบุคคลหรือพระสืบทอดพุทธศาสนา

8. องค์กรทางฝ่ายศาสนามีงานด้านการเผยแผ่ธรรมะหรือพุทธศาสนาเต็มมืออยู่แล้ว ถ้าได้องค์กรภาคเอกชน คือ โรงเรียน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรเอกชนอื่น ๆ เข้ามาร่วมอีกฝ่ายหนึ่งก็ย่อมจะมีกำลังมากขึ้นและจะสามารถเผยแผ่ธรรมะให้มากขึ้นอีกด้วย

9. ในส่วนของโรงเรียนก็มีการสอนวิธีทำสมาธิ มีพระสงฆ์มาเทศน์ในวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนาพุทธและวันไหว้ครู แต่โรงเรียนบางแห่งก็ไม่ได้ทำอย่างจริงจัง สำหรับสมาคม องค์กรเอกชน มูลนิธิและหน่วยงานของรัฐ ควรมีการอบรมพัฒนาจิตใจ มีเทศนาประจำเดือน โดยนิมนต์พระมาให้การอบรม ขณะนี้ตามวิทยาลัยครูต่าง ๆ ได้จัดให้มีการอุปสมบทหมู่ภาคฤดูร้อนกันมากขึ้น ในด้านสมาคมทางพุทธศาสนาก็ควรให้สมาชิกได้รับรู้ เรียนรู้ และฝึกภาคปฏิบัติด้วยการวิปัสสนากรรมฐานเพื่อลดความเครียดด้วย

3. ช่องทางและวิธีการที่จะทำให้ชาวพุทธเลื่อมใสในศาสนาพุทธในทางปฏิบัติ

ช่องทางและวิธีการที่จะทำให้ชาวพุทธเลื่อมใสศาสนาพุทธในทางปฏิบัติได้จากการ สัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษ ปรากฏว่า มีความหลากหลายแตกต่างกันหลายทรงสนะ ซึ่งพอจะสรุปเนื้อหาได้ดังนี้.-

1. พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทมหิกขุ)

เรื่องนี้ได้ทำอยู่ทุกวัน โดยการพูดและสอน ชักจูง โน้มน้าวจิตใจชาวพุทธอยู่ ตลอดเวลา ด้วยการยกเหตุผลรวมทั้งการอุปมาอุปไมยว่าอะไร เป็นอะไร เพื่อให้ชาวพุทธหัน เหนมาในทางที่ถูกที่ชอบ ใครที่มีจิตใจพอไม่ได้ เขาก็รับ ถ้ามีจิตใจที่รับไม่ได้ก็ปล่อยไปตาม เรื่อง ของเขา

2. พระทัตตะธีโวภิกขุ

จะต้องกระทำพร้อมกันในวงกว้าง และต้องมีบุคคลที่เป็นต้นแบบ ได้แก่ ประมุข ของชาติหรือในหลวงซึ่งทรงทศนิชราชธรรม และตั้งพระทัยประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนาพุทธอยู่ แล้ว จากนั้นพระสงฆ์ก็ช่วยกันชี้และชักนำให้ประชาชนทำตามพระองค์ท่าน โดยยกหลักธรรมให้ เด่นชัด แบ่งแยกวิธีปฏิบัติให้ชัดเจน นอกจากนี้ ประมุขในระดับรัฐบาลคือ คณะรัฐบาลก็ต้องยึด และทำตามต้นแบบด้วยเช่นกัน ต่อจากนั้นจึงถึงประมุขโรงเรียน ประมุขบ้าน ประมุขวัด โดยให้ ประมุขวัดมาช่วยกันผลิตพระวิทยากร และตามด้วยการปราบอบายมุขทั้งปวง

3. พระพยอม กัลยาโณ

จะต้องหาคนตัวอย่างมาประกอบการพูด เช่น เศรษฐีที่สูญเสียลูกรักแล้วเศร้า โศกอยู่เป็นเดือนเป็นปี แล้วพูดให้ฟังว่า ถ้าเรามัวแต่สร้างความมั่นคงถาวรในด้านฐานะทาง เศรษฐกิจสังคม แต่ยังไม่มีการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ถ้าเกิดการสูญเสียของรักหรือประสบ เควาะห์กรรมเราก็จะทำใจไม่ได้ต้องเศร้าโศกเสียใจเป็นเวลานาน จึงควรหันมาฝึกจิตใจให้ มั่นคง เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นจะได้ไม่เสียใจมากนัก

4. พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ชอบให้ใช้ปัญญาคิดเหตุผล จึงมีเสรีภาพมาก ใครจะนำ หลักธรรมมาปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ คนก็เลยมีโอกาสที่จะปล่อยปละละเลยได้ ซึ่งต่างกับศาสนาอื่นที่ ถือศรัทธาเป็นใหญ่ เมื่อถือศรัทธานั้นแล้วก็ต้องเชื่อและปฏิบัติตามข้อกำหนดทุกประการ ดังนั้น

ชาวพุทธจึงควรมีข้อปฏิบัติที่ชัดเจนอย่างน้อยใช้เกณฑ์ขั้นต่ำให้เป็นจุดเริ่มต้นที่จะถึงขั้นสู่ระดับสูงขึ้นไป หรือมีฉันทะให้หลักกิจกรรมกลุ่ม โดยใช้สภาวะกลุ่มบังคับให้ปฏิบัติตามข้อกำหนดหรือข้อปฏิบัติจนเกิดความเคยชินเป็นนิสัยในที่สุด

ส่วนที่ 5 ความคิดเห็นของกลุ่มประชาชนเกี่ยวกับวิธีการเผยแพร่ธรรมะที่น่าสนใจและน่าเลื่อมใส

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อวิธีการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยที่นำเสนอใน ส่วนที่ 5 ได้แบ่งตามหัวข้อต่อไปนี้ -

- ก. ลักษณะทั่วไปของประชาชนผู้ฟังธรรมะ
- ข. การเปิดรับฟังธรรมะ
- ค. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา
- ง. ความคิดเห็นที่มีต่อวิธีการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย

ก. ลักษณะทั่วไปของประชาชนผู้ฟังธรรมะ

ลักษณะทั่วไปของประชาชนผู้ฟังธรรมะ ในเรื่องเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม สถานภาพการสมรส และปัญหาที่สนใจต่าง ๆ ของผู้ฟังธรรมะ มีดังนี้ (ดูตารางที่ 1-2)

1. เพศ ประชาชนผู้ฟังธรรมะที่สำรวจทั้งหมด 125 คน เป็นเพศชายและเพศหญิงจำนวนพอ ๆ กัน คือ ร้อยละ 49.6 และร้อยละ 50.4 ตามลำดับ
2. อายุ ประชาชนผู้ฟังธรรมะส่วนมาก (ร้อยละ 28.0) มีอายุระหว่าง 26-35 ปี รองลงมา ร้อยละ 20.8 เป็นผู้มีอายุระหว่าง 36-45 ปี และร้อยละ 20.0 อายุระหว่าง 46-59 ปี ส่วนผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมีจำนวนร้อยละ 16.8 และอายุ 25 ปีลงมา ร้อยละ 14.4
3. สถานภาพการสมรส ประชาชนผู้ฟังธรรมะเกือบครึ่งที่สำรวจ (ร้อยละ 46.4) เป็นผู้แต่งงานแล้ว รองลงมาเป็นโสด ร้อยละ 40.8 หม้าย ร้อยละ 8.0 ส่วนผู้ที่ยังไม่แต่งงานและหย่ามีจำนวนร้อยละ 4.8
4. ระดับการศึกษา ประชาชนผู้ฟังธรรมะร้อยละ 23.2 จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา รองลงมาเป็นผู้จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ร้อยละ 19.2 และจบการศึกษาระดับมัธยมปลาย ร้อยละ 16.0 สูงกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 9.6

5. อาชีพ ประชาชนผู้ฟังธรรมะกลุ่มใหญ่มีอาชีพรับราชการ และเป็นพ่อบ้านแม่บ้าน (ร้อยละ 20 เท่ากัน) รองลงมาเป็นพนักงาน บริษัท ห้างร้าน ร้อยละ 14.4 ค้าขาย ร้อยละ 9.6 ประกอบอาชีพอิสระร้อยละ 8.8 รับจ้างใช้แรงงาน ร้อยละ 7.2 พนักงานรัฐวิสาหกิจ ร้อยละ 6.4 นักธุรกิจ ร้อยละ 4.8 นักเรียน นิสิต นักศึกษา ร้อยละ 4.8 ช่างฝีมือ ร้อยละ 1.6 ประกอบอาชีพเกษตรกร ร้อยละ 0.8

6. รายได้ ประชาชนผู้ฟังธรรมะกว่าหนึ่งในสาม (ร้อยละ 35.3) มีรายได้ต่อเดือนโดยประมาณ (โดยไม่หักค่าใช้จ่าย) ตั้งแต่ 300-3,000 บาท รองลงมาร้อยละ 28.0 เป็นผู้ที่มีรายได้ระหว่าง 3,001-6,000 บาท สำหรับผู้ที่มีรายได้ระหว่าง 6,001-9,000 บาท มีจำนวนร้อยละ 12.0 รายได้ระหว่าง 9,001-12,000 บาท ร้อยละ 10.4 และผู้ที่มีรายได้ระหว่าง 12,001-60,000 บาท มีจำนวนร้อยละ 11.2

7. สถานภาพทางเศรษฐกิจ ประชาชนผู้ฟังธรรมะเกือบสามในสี่ (ร้อยละ 72.0) ตอบว่า ตนเองมีสถานภาพทางเศรษฐกิจในระดับปานกลาง รองลงมาจะอยู่ในระดับดี ร้อยละ 15.2 บอกว่าอยู่ในระดับยากจนร้อยละ 12.0 และผู้ที่ตอบว่าสถานภาพทางเศรษฐกิจระดับดีมาก มีเพียงร้อยละ 0.8 หรือเพียง 1 รายเท่านั้น

8. สถานภาพทางสังคม ประชาชนผู้ฟังธรรมะส่วนมาก (ร้อยละ 63.2) ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มหรือสมาคมใดเลย รองลงมา ร้อยละ 30.4 เป็นสมาชิกกลุ่มหรือสมาคมต่าง ๆ และผู้ที่เป็นผู้นำกลุ่มหรือสมาคมต่าง ๆ มีจำนวนร้อยละ 6.4

9. ปัญหาที่สนใจในเรื่องต่าง ๆ ประชาชนส่วนใหญ่ที่มาฟังธรรมะบอกว่าไม่มีปัญหาในเรื่องต่าง ๆ โดยจำแนกระดับความรู้สึกมากน้อยต่อปัญหาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ดูตารางที่ 2)

9.1 ปัญหาการเรียน ประชาชนผู้ฟังธรรมะเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 88.8) ระบุว่า ไม่มีปัญหาในด้านการเรียน รองลงมาร้อยละ 8.8 มีปัญหาการเรียนเล็กน้อย และร้อยละ 2.4 ตอบว่า มีปัญหาการเรียนมาก

9.2 ปัญหาการเงิน ประชาชนผู้ฟังธรรมะเกือบครึ่ง (ร้อยละ 49.6) ตอบว่า ไม่มีปัญหาการเงิน รองลงมาร้อยละ 36.0 มีปัญหาเล็กน้อย และร้อยละ 14.4 ยังมีปัญหาด้านการเงินมาก

9.3 ปัญหาการทำงาน ประชาชนผู้ฟังธรรมะกว่าครึ่ง (ร้อยละ 62.4) ไม่มีปัญหาการทำงาน รองลงมาร้อยละ 28.0 มีปัญหาเล็กน้อย และร้อยละ 9.6 ตอบว่า มีปัญหาด้านการทำงานมาก

9.4 ปัญหาครอบครัว ประชาชนผู้ฟังธรรมะร้อยละ 63.2 ระบุ ไม่มีปัญหาครอบครัว รองลงมาร้อยละ 31.2 มีปัญหาเล็กน้อย และร้อยละ 5.6 บอกมีปัญหาด้านครอบครัวมาก

9.5 ปัญหาสุขภาพ ประชาชนผู้ฟังธรรมะร้อยละ 56.8 ไม่มีปัญหาด้านสุขภาพ รองลงมาร้อยละ 32.8 มีปัญหาเล็กน้อย และร้อยละ 10.4 มีปัญหาสุขภาพมาก

9.6 ปัญหาความรัก ประชาชนผู้ฟังธรรมะส่วนมาก (ร้อยละ 78.4) ไม่มีปัญหา ด้านความรัก รองลงมาร้อยละ 19.2 มีปัญหาเล็กน้อย และร้อยละ 2.4 มีปัญหาความรักมาก

9.7 ปัญหาด้านธุรกิจการค้า ประชาชนผู้ฟังธรรมะร้อยละ 85.6 ไม่มีปัญหา ด้านธุรกิจการค้า รองลงมาร้อยละ 12.8 มีปัญหาเล็กน้อย และร้อยละ 1.6 มีปัญหาด้านธุรกิจ การค้ามาก

9.8 ปัญหาอื่น ๆ (ปัญหาความประพฤติและการศึกษาของบุตร) ประชาชนผู้ ฟังธรรมะมีจำนวนเพียงร้อยละ 4.8 ที่ระบุว่ามีปัญหาดังกล่าวมาก ส่วนนอกนั้นร้อยละ 95.2 ไม่ตอบคำถามข้อนี้

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่ไปฟังธรรมที่วัด จำแนกตามลักษณะทั่วไป

ลักษณะทั่วไป	จำนวน N = 125	ร้อยละ
<u>เพศ</u>		
ชาย	62	49.6
หญิง	63	50.4
<u>อายุ</u>		
15-25 ปี	18	14.4
26-35 ปี	35	28.0
36-45 ปี	26	20.8
46-59 ปี	25	20.0
60 ปีขึ้นไป	21	16.8

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลักษณะทั่วไป	จำนวน N = 125	ร้อยละ
<u>สถานภาพการสมรส</u>		
โสด	51	40.8
แต่งงาน	58	46.4
แยกกันอยู่	5	4.0
หม้าย	10	8.0
หย่า	1	0.8
<u>ระดับการศึกษา</u>		
ไม่ได้เข้าโรงเรียน	2	1.6
ประถมศึกษา	29	23.2
มัธยมต้น	15	12.0
มัธยมปลาย	20	16.0
อนุปริญญา	17	13.6
ปริญญา	24	19.2
สูงกว่าปริญญาตรี	12	9.6
อื่น ๆ	6	4.8

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลักษณะทั่วไป	จำนวน N = 125	ร้อยละ
<u>อาชีพ</u>		
รับราชการ	25	20.0
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	8	6.4
นักธุรกิจ	6	4.8
ค้าขาย	12	9.6
ประกอบอาชีพอิสระ	11	8.8
ช่างฝีมือ	2	1.6
เกษตรกร	1	0.8
รับจ้างใช้แรงงาน	9	7.2
พนักงานบริษัท ห้างร้าน	18	14.4
พ่อบ้าน แม่บ้าน	25	20.0
นักเรียน นิสิต นักศึกษา	8	6.4
<u>รายได้ (N = 119)</u>		
300-3,000 บาท	42	35.3
3,001-6,000 บาท	35	29.4
6,001-9,000 บาท	15	12.6
9,001-12,000 บาท	13	10.9
12,001-60,000 บาท	14	11.8
<u>สถานภาพทางเศรษฐกิจ</u>		
ดีมาก	1	0.8
ดี	19	15.2
ปานกลาง	90	72.0
ยากจน	15	12.0

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลักษณะทั่วไป	จำนวน N = 125	ร้อยละ
<u>สถานภาพทางสังคม</u>		
เป็นผู้นำกลุ่มหรือสมาคม	8	6.4
เป็นสมาชิกกลุ่มหรือสมาคม	38	30.4
ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มหรือสมาคมใดเลย	79	63.2

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามลักษณะปัญหาที่สนใจในเรื่องต่าง ๆ

ปัญหา	ระดับ		
	มาก	น้อย	ไม่มี
9.1 การเรียน	3 (2.4)	11 (8.8)	111 (88.8)
9.2 การเงิน	18 (14.4)	45 (36.0)	62 (49.6)
9.3 การทำงาน	12 (9.6)	35 (28.0)	78 (62.4)
9.4 ครอบครัว	7 (5.6)	39 (31.2)	79 (63.2)
9.6 สุขภาพ	13 (10.4)	41 (32.8)	71 (56.8)
9.7 ธุรกิจการค้า	2 (1.6)	16 (12.8)	107 (85.6)
9.8 อื่น ๆ ระบุ	6 (4.8)	-	-

ข. การเปิดรับฟังธรรมะ

1. สาเหตุที่ประชาชนไปวัด ประชาชนที่ไปวัดประมาณเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 44.8) ไปวัดเพื่อฟังเทศน์ปฏิบัติธรรม รองลงมาไปวัดเพื่อทำบุญไหว้พระ ร้อยละ 32.0 ไปวัดเพราะผู้อื่นชักชวนหรือไปเป็นเพื่อนญาติ ร้อยละ 12.0 ไปวัดเพราะเหตุผลส่วนตัว ร้อยละ 8.0 และร้อยละ 3.2 ไปวัดเพื่อร่วมพิธีทางศาสนาในวันสำคัญ (ดูตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามสาเหตุที่มาวัดครั้งนี้

เหตุที่มาวัดครั้งนี้	จำนวน N = 125	ร้อยละ
มาฟังเทศน์ปฏิบัติธรรม	56	44.8
มาทำบุญไหว้พระ	40	32.0
ผู้อื่นชักชวนมาหรือมาเป็นเพื่อนญาติ	15	12.0
เหตุผลส่วนตัว	10	8.0
มาร่วมพิธีทางศาสนาในวันสำคัญ	4	3.2

2. การเปิดรับธรรมะจากสื่อต่าง ๆ จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ฟังธรรมะนั้นมีลักษณะการเปิดรับธรรมะจากสื่อต่าง ๆ ดังนี้ (ดูตารางที่ 4)

2.1 จากการศึกษาที่วัดโดยตรง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 36.0 ไปฟังธรรมะที่วัดโดยตรงแต่ไม่ค่อยบ่อย รองลงมาไปฟังธรรมะที่วัดบ่อยมากร้อยละ 25.6 และบ่อยพอสมควรร้อยละ 25.6 เท่ากัน ส่วนอีกร้อยละ 12.8 ตอบว่าไม่เคยไปฟังธรรมะที่วัดโดยตรงเลย

สำหรับวัดที่กลุ่มตัวอย่างไปฟังธรรมะมากที่สุด คือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ รองลงมาคือ วัดสามพราน วัดสังฆทาน วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วัดชลประทานรังสฤษฎิ์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ วัดพระธรรมกาย และวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น

2.2 สนทนาธรรมกับพระหรือผู้รู้ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 36.8 เปิดรับธรรมะโดยการสนทนาธรรมกับพระหรือผู้รู้แต่ไม่ค่อยบ่อยนัก รองลงมาร้อยละ 36.0 ตอบว่าไม่เคยเลย ร้อยละ 21.6 บ่อยพอสมควร และร้อยละ 5.6 ตอบว่าสนทนาธรรมกับพระหรือผู้รู้บ่อยมาก

สำหรับพระหรือผู้รู้ที่กลุ่มตัวอย่างร่วมสนทนาด้วยนั้นไม่สามารถที่จะระบุชัดเจนได้ว่าประชาชนไปสนทนาธรรมะกับพระหรือผู้รู้ท่านใดท่านหนึ่งเป็นประจำ แต่เป็นลักษณะการไปศึกษาสนทนาจากพระหรือผู้รู้ท่านอื่น ๆ โดยทั่วไปด้วย

2.3 จากเทศกาลเซกธรรมะ ร้อยละ 55.0 หรือว่าครึ่งของกลุ่มตัวอย่างฟังธรรมะจากเทศกาลเซกแต่ไม่ค่อยบ่อยนัก รองลงมาร้อยละ 22.4 ไม่เคยฟังเลย ร้อยละ 20.0 ฟังบ่อยพอสมควร และร้อยละ 13.6 ฟังบ่อยมาก

สำหรับเทศกาลเซกธรรมะที่กลุ่มตัวอย่างเปิดฟังมากที่สุดคือ เทศกาลเซกธรรมะของพระพยอม กัลยาโณ วัดสวนแก้ว รองลงมาเป็นเทศกาลเซกธรรมะของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาวัฒน์ภิกขุ) วัดชลประทานรังสฤษดิ์ พระมหาจำลอง กิตติปัญโญ (หลวงพ่อกวนนาพุทธ) วัดสามพราน พระอาจารย์สรวง กตปัญโญ วัดสังฆทาน กิตติวุฒโท ภิกขุ สำนักจิตตภาวันวิทยาลัย หลวงพ่อถาษีสิงคำ จังหวัดอุทัยธานี พระโฆสิริรักษ์ สำนักสันติ อโศก และพุทธทาสภิกขุ วัดสวนโมกข์ เป็นต้น

2.4 วิทยุกระจายเสียง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 40.8 รับฟังธรรมะจากวิทยุกระจายเสียงแต่ไม่ค่อยบ่อยนัก รองลงมาร้อยละ 24.0 รับฟังบ่อยมาก และร้อยละ 17.6 เท่ากัน รับฟังบ่อยพอสมควรกับไม่เคยรับฟังเลย

สำหรับสถานีวิทยุกระจายเสียงที่กลุ่มตัวอย่างเปิดรับฟังธรรมะมากที่สุดคือ สถานีวิทยุยานเกราะ 792 รองลงมาคือ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน (รด.) สถานีวิทยุเสียงสามยอด สถานีวิทยุ ปตอ. สถานีวิทยุ ททท. สถานีวิทยุ 01 ทหารอากาศและสถานีวิทยุจุฬาฯ เป็นต้น

2.5 สถานีโทรทัศน์ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 46.4 รับชมและรับฟังรายการธรรมะจากสถานีโทรทัศน์แต่ไม่ค่อยบ่อยนัก รองลงมาร้อยละ 20.8 ไม่เคยชมเลย และร้อยละ 16.8 บ่อยพอสมควร ร้อยละ 16.0 บ่อยมาก

สำหรับสถานีโทรทัศน์ที่กลุ่มตัวอย่างเปิดรับชมและรับฟังรายการธรรมะมากที่สุดคือ รายการธรรมะทางสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง 7 รองลงมาคือ สถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5 สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 9 อสมท. สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 และสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์ รายการที่ชม คือ รายการแผ่นดินธรรม ธรรมะสว่างใจ พุทธประวัติ ธรรมะพระพยอม นอกจากนี้ก็จะเลือกชมตามสถานีช่องต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับพระรูปใดที่แสดงธรรม

2.6 อ่านคอลัมน์ธรรมะจากหนังสือพิมพ์ กลุ่มตัวอย่างประมาณครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 49.6) ไม่เคยอ่านคอลัมน์ธรรมะจากหนังสือพิมพ์เลย รองลงมาร้อยละ 32.8 อ่านไม่ค่อยบ่อย ร้อยละ 9.6 อ่านบ่อยมาก และร้อยละ 8.0 บ่อยพอสมควร

สำหรับคอลัมน์ธรรมะจากหนังสือพิมพ์ที่กลุ่มตัวอย่างอ่านมากที่สุดคือ คอลัมน์ธรรมะในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ รองลงมาคือ เดลินิวส์ สยามรัฐ มติชน บ้านเมือง และเดลินิวส์เรออร์ เป็นต้น

2.7 อ่านคอลัมน์ธรรมะจากวารสารหรือนิตยสารทั่วไป กลุ่มตัวอย่าง ประมาณครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 49.6) ไม่เคยอ่านคอลัมน์ธรรมะจากวารสารหรือนิตยสารทั่วไปเลย รองลงมา ร้อยละ 29.6 อ่านไม่ค่อยบ่อย และร้อยละ 10.4 เท่ากัน อ่านบ่อยพอสมควรกับ อ่านบ่อยมาก

สำหรับคอลัมน์ธรรมะจากวารสารหรือนิตยสารทั่วไปที่กลุ่มตัวอย่าง อ่านคือ คอลัมน์ธรรมะในนิตยสารขวัญเรือน รองลงมาเป็น สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ มติชน รายสัปดาห์ และนิตยสารหมอชาวบ้าน

2.8 อ่านวารสารหรือนิตยสารธรรมะโดยตรง กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 40.0 ไม่เคยอ่านวารสารหรือนิตยสารธรรมะโดยตรงเลย รองลงมา ร้อยละ 32.0 อ่านไม่ค่อยบ่อย ร้อยละ 14.4 อ่านบ่อยพอสมควร และร้อยละ 13.6 อ่านบ่อยมาก

สำหรับวารสารหรือนิตยสารธรรมะโดยตรงที่กลุ่มตัวอย่าง อ่านมากที่สุด คือ วารสารโลกทิพย์ รองลงมาคือ วารสารกัลยาณมิตร พุทธโศภิต ธรรมจักรุ เสียงธรรม คนเห็นโลก สารอโศก เป็นต้น

2.9 อ่านหนังสือหรือสิ่งพิมพ์ด้านธรรมะ กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 33.6 อ่านไม่ค่อยบ่อย รองลงมา ร้อยละ 28.0 ไม่เคยอ่านเลย ร้อยละ 21.8 อ่านบ่อยพอสมควร และร้อยละ 16.8 อ่านบ่อยมาก

สำหรับหนังสือหรือสิ่งพิมพ์ด้านธรรมะที่กลุ่มตัวอย่าง อ่านมากที่สุด คือ หนังสือธรรมะของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาบัณฑิต) และหนังสือธรรมะของพุทธทาสภิกขุ นอกจากนี้ก็เป็นหนังสืออนุสรณ์แจกในงานศพ หนังสือธรรมะจากวัดและสำนักสงฆ์ต่าง ๆ ที่พิมพ์ จำหน่ายหรือแจกในงานพิธีต่าง ๆ เป็นต้น

2.10 อื่น ๆ (นั่งวิปัสสนากรรมฐาน) กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 125 คน มีผู้ ตอบบ่อยมากเพียงร้อยละ 2.4 นอกนั้นไม่ตอบ (ร้อยละ 97.6)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามความบ่อยครั้งในการฟังธรรมะ จากสื่อต่าง ๆ

สื่อที่เปิดรับ	ปริมาณความบ่อยครั้ง			
	บ่อยมาก	บ่อยพอสมควร	ไม่ค่อยบ่อย	ไม่เคยเลย
4.1 จากการฟังธรรมะที่วัดโดยตรง	32 (25.6)	32 (25.6)	45 (36.0)	16 (12.8)
4.2 สนทนาธรรมกับพระ/ผู้รู้	7 (5.6)	27 (21.6)	46 (36.8)	45 (36.0)
4.3 จากเทปคาสเซตธรรมะ	17 (13.6)	25 (20.0)	55 (44.0)	28 (22.4)
4.4 จากวิทยุกระจายเสียง	30 (24.0)	22 (17.6)	51 (40.8)	22 (17.6)
4.5 จากสถานีโทรทัศน์	20 (16.0)	21 (16.8)	58 (46.4)	26 (20.8)
4.6 อ่านคอลัมน์ธรรมะจากหนังสือพิมพ์	12 (9.6)	10 (8.0)	41 (32.8)	62 (49.6)
4.7 อ่านคอลัมน์ธรรมะจากวารสาร/นิตยสารทั่วไป	13 (10.4)	13 (10.4)	37 (29.6)	62 (49.6)
4.8 อ่านวารสาร/นิตยสารธรรมะโดยตรง	17 (13.6)	18 (14.4)	40 (32.0)	50 (40.0)
4.9 อ่านหนังสือหรือสิ่งพิมพ์ด้านธรรมะ	21 (16.8)	27 (21.8)	42 (33.6)	35 (28.0)
4.10 อื่น ๆ (วิปัสสนากรรมฐาน)	3 (2.4)	-	-	-

ค. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา

จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า ประชาชนผู้พึงธรรมะที่วัดนั้น มีลักษณะการร่วมทำกิจกรรมทางศาสนา ดังนี้ (ดูตารางที่ 5)

1. ตักบาตร กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 42.4 ตักบาตรไม่ค่อยบ่อย รองลงมา ร้อยละ 33.6 บ่อยมาก ร้อยละ 23.2 บ่อยพอสมควร และร้อยละ 0.8 ไม่เคยตักบาตรเลย
2. สวดมนต์ไหว้พระ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 59.2 หรือกว่าครึ่ง สวดมนต์ไหว้พระบ่อยมาก รองลงมา ร้อยละ 26.4 บ่อยพอสมควร และร้อยละ 14.4 สวดมนต์ไหว้พระไม่ค่อยบ่อย
3. นั่งสมาธิ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 30.4 นั่งสมาธิไม่ค่อยบ่อย รองลงมา บ่อยพอสมควร (ร้อยละ 28.0) บ่อยมาก (ร้อยละ 22.4) และร้อยละ 19.2 ไม่เคยนั่งสมาธิเลย
4. สันทนาธรรม กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 46.4 สันทนาธรรมไม่ค่อยบ่อย รองลงมา ไม่เคยเลย (ร้อยละ 31.2) บ่อยพอสมควร (ร้อยละ 16.8) และร้อยละ 5.6 สันทนาธรรมบ่อยมาก
5. อ่านหนังสือธรรมะ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 33.6 อ่านหนังสือธรรมะ บ่อยพอสมควร รองลงมา ไม่ค่อยบ่อย (ร้อยละ 32.0) บ่อยมาก (ร้อยละ 20.0) และร้อยละ 14.4 ไม่เคยอ่านหนังสือธรรมะเลย
6. รักษาศีล 5 หรือศีล 8 ในวันพระ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 43.2 รักษาศีล 5 หรือศีล 8 ในวันพระบ่อยมาก รองลงมา ไม่ค่อยบ่อย (ร้อยละ 21.6) บ่อยพอสมควร (ร้อยละ 18.4) และร้อยละ 16.8 ไม่เคยรักษาศีล 5 หรือศีล 8 ในวันพระเลย
7. ฟังเทศน์หรือบรรยายธรรมที่วัด กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 37.6 ฟังเทศน์หรือบรรยายธรรมที่วัดไม่ค่อยบ่อย รองลงมา บ่อยมาก (ร้อยละ 27.2) บ่อยพอสมควร (ร้อยละ 23.2) และร้อยละ 12.0 ไม่เคยฟังเทศน์หรือบรรยายธรรมที่วัดเลย
8. ฟังเทศน์หรือบรรยายธรรมที่อื่น ๆ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 53.6 ฟังเทศน์หรือบรรยายธรรมที่อื่นไม่ค่อยบ่อย รองลงมา ไม่เคยเลย (ร้อยละ 23.2) บ่อยพอสมควร (ร้อยละ 15.2) และร้อยละ 8.0 ฟังเทศน์หรือบรรยายธรรมที่อื่น ๆ บ่อยมาก
9. ร่วมพิธีทางศาสนาในวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 34.4 ร่วมพิธีทางศาสนาบ่อยพอสมควร รองลงมา บ่อยมาก (ร้อยละ 33.6) ไม่ค่อยบ่อย (ร้อยละ 26.4) และร้อยละ 5.6 ไม่เคยร่วมพิธีทางศาสนาในวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนาเลย

10. ช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 40.8 ช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดไม่ค่อยบ่อย รองลงมาบ่อยพอสมควร (ร้อยละ 28.8) บ่อยมาก (ร้อยละ 18.4) และร้อยละ 12.0 ไม่เคยช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดเลย

ตารางที่ 5 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามความบ่อยครั้งในการทำหรือร่วมทำกิจกรรมทางศาสนา (ที่บ้าน ที่วัด และที่อื่น ๆ)

กิจกรรม	ปริมาณความบ่อยครั้ง			
	บ่อยมาก	บ่อยพอสมควร	ไม่ค่อยบ่อย	ไม่เคยเลย
1. ตักบาตร	42 (33.6)	29 (23.2)	53 (42.4)	1 (0.8)
2. สวดมนต์ไหว้พระ	74 (59.2)	33 (26.4)	18 (14.4)	-
3. นั่งสมาธิ	28 (22.4)	35 (28.0)	38 (30.4)	24 (19.2)
4. สันทนาธรรม	7 (5.6)	21 (16.8)	58 (46.4)	39 (31.2)
5. อ่านหนังสือธรรมะ	25 (20.0)	42 (33.6)	40 (32.0)	18 (14.4)
6. รักษาศีล 5/ศีล 8 ในวันพระ	54 (43.2)	23 (18.4)	27 (21.6)	21 (16.8)
7. ฟังเทศน์/บรรยายธรรมที่วัด	34 (27.2)	29 (23.2)	47 (37.6)	15 (12.0)
8. ฟังเทศน์/บรรยายธรรมที่อื่น ๆ	10 (8.0)	19 (15.2)	67 (53.6)	29 (23.2)
9. ร่วมพิธีทางศาสนาในวันพระ/ วันสำคัญทางศาสนา	42 (33.6)	43 (34.4)	33 (26.4)	7 (5.6)
10. ช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด	23 (18.4)	36 (28.8)	51 (40.8)	15 (12.0)

ง. ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อวิธีการเผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์ไทย

การวิจัยครั้งนี้ ได้สำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับเหตุผลที่คนปัจจุบันไม่ใคร่ฟังพระเทศน์ ความคิดเห็นต่อวิธีการเผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ตลอดจนความคิดเห็นที่มีต่อพระสงฆ์บางรูปที่มีความสามารถในการเผยแพร่ธรรมะ และความคิดเห็นต่อแนวทางที่จะปรับปรุงแก้ไขวิธีการเผยแพร่ธรรมะให้มีประสิทธิภาพขึ้น ปรากฏผลการสำรวจดังนี้ (ดูตารางที่ 6-9)

1. เหตุผลที่คนปัจจุบันไม่ใคร่ฟังพระเทศน์

1.1 พระสงฆ์ปฏิบัติตัวไม่น่าเลื่อมใส กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 34.4 เห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าว รองลงมาไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 25.6) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 17.6) เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 12.8) และร้อยละ 9.6 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับเหตุผลดังกล่าว

1.2 เนื้อหาที่เทศน์ไม่ทันสมัย ร้อยละ 46.4 ไม่เห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าว รองลงมาเห็นด้วย (ร้อยละ 21.6) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 15.2) ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 12.8) และเห็นด้วยอย่างยิ่งกับเหตุผลดังกล่าว

1.3 ภาษาที่ใช้เทศน์เป็นภาษาที่เข้าใจยาก ร้อยละ 33.6 ไม่เห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าว รองลงมาเห็นด้วย (ร้อยละ 32.0) เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 14.4) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 10.4) และร้อยละ 9.6 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับเหตุผลดังกล่าว

1.4 วิธีเทศน์น่าเบื่อไม่น่าสนใจ ร้อยละ 34.4 เห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าว รองลงมาไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 33.6) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 13.6) ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 12.0) และร้อยละ 6.4 เห็นด้วยอย่างยิ่งกับเหตุผลดังกล่าว

1.5 ไม่สะดวกในการไปฟังเทศน์ ร้อยละ 35.2 เห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าว รองลงมาไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 28.0) เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 16.8) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 12.8) และร้อยละ 7.2 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับเหตุผลดังกล่าว

1.6 ไม่มีเวลา ร้อยละ 36.8 เห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าว รองลงมาไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 24.0) เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 16.0) ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 13.6) และร้อยละ 9.6 ไม่แน่ใจกับเหตุผลดังกล่าว

1.7 เนื้อหายืดยาวเกินไป ร้อยละ 36.8 ไม่เห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าว รองลงมาเห็นด้วย (ร้อยละ 26.4) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 19.2) ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 9.6) และร้อยละ 8.0 เห็นด้วยอย่างยิ่งกับเหตุผลดังกล่าว

ตารางที่ 6 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระดับความคิดเห็นต่อเหตุผลที่คนปัจจุบันไม่ใคร่ฟังพระเทศน์

เหตุผล	ระดับความคิดเห็น				
	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย อย่างยิ่ง
1. พระสงฆ์ปฏิบัติตัวไม่น่าเลื่อมใส	16 (12.8)	43 (34.4)	22 (17.6)	32 (25.6)	12 (9.6)
2. เนื้อหาที่เทศน์ไม่ทันสมัย	5 (4.0)	27 (21.6)	19 (15.2)	58 (46.4)	16 (12.8)
3. ภาษาที่ใช้เทศน์เป็นภาษาบาลี เข้าใจยาก	18 (14.4)	40 (32.0)	13 (10.4)	42 (33.6)	12 (9.6)
4. วิธีเทศน์น่าเบื่อ ไม่น่าสนใจ	8 (6.4)	43 (34.4)	17 (13.6)	42 (33.6)	15 (12.0)
5. ไม่สะดวกในการไปฟังเทศน์	21 (16.8)	44 (35.2)	16 (12.8)	35 (28.0)	9 (7.2)
6. ไม่มีเวลา	20 (16.0)	46 (36.8)	12 (9.6)	30 (24.0)	17 (13.6)
7. เนื้อหายืดยาวเกินไป	10 (8.0)	33 (26.4)	24 (19.2)	46 (36.8)	12 (9.6)

2. ความคิดเห็นต่อวิธีการเผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ประชาชนผู้ฟังธรรมกว่าครึ่งหรือจำนวนร้อยละ 52.0 มีความคิดเห็นต่อวิธีการเผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันว่าควรแก้ไขปรับปรุง ส่วนประชาชนผู้ฟังธรรมอีกจำนวนร้อยละ 48.0 มีความคิดเห็นว่า ดีแล้ว

สำหรับประชาชนผู้ฟังธรรมที่มีความคิดเห็นว่าการแก้ไขปรับปรุงนั้น ได้เสนอแนะแก้ไขสรุปได้ดังนี้.-

2.1 ด้านพระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ไทย

2.1.1 พระสงฆ์ควรปฏิบัติตนให้อยู่ในพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และประพฤติปฏิบัติธรรมให้มาก เพื่อเป็นแบบอย่างแก่พุทธมามกะ

2.1.2 พระสงฆ์ควรจะได้ศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างแตกฉาน ทั้งปริยัติและปฏิบัติ เพื่อจะนำความรู้ที่ศึกษาปฏิบัติได้นั้น ไปสั่งสอนประชาชน มิใช่มุ่งหวังความสำเร็จแห่งตนเพียงอย่างเดียว

2.1.3 สถาบันสงฆ์ไทย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์กรเอกชนควร จะประสานความร่วมมือกัน ในการพัฒนารูปแบบการบริหารงาน องค์กร บุคลากร เพื่อให้การ เผยแพร่ เป็น ไปอย่างมีประสิทธิภาพและ เข้าถึงประชาชน ในทุกระดับ

2.1.4 สถาบันสงฆ์ไทย ควรจะได้พัฒนาศาสนสถานให้เหมาะสมกับ เป็นสถานปฏิบัติธรรม และการเผยแพร่อบรมประชาชนควรมุ่งเน้นในการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ไม่ควรมุ่งเน้นในการสร้างวัตถุ

2.1.5 สถาบันสงฆ์ไทยมีความขัดแย้ง แตกต่าง และหลากหลายใน แนวคิดแนวปฏิบัติ ไม่มีบรรทัดฐานในการปฏิบัติที่ถูกต้องชัดเจนให้แก่ประชาชน ทำให้เกิดความ ลังเลหวาดระแวงขึ้น ในหมู่ประชาชน ซึ่งวงการสงฆ์เองก็ไม่มีท่วงช่วยใด เป็นองค์กรกลางที่จะ ตัดสินชี้ขาดความถูกต้องได้

2.2 ด้านเนื้อหาธรรมะและรูปแบบในการเผยแพร่

2.2.1 พระสงฆ์ควรปรับปรุงเนื้อหาธรรมะให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และบุคคลที่รับฟัง เพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปใช้ในชีวิตปัจจุบันได้ แม้แต่ตัวอย่างอุทาหรณ์ที่ยกมาก็ ควรเป็นตัวอย่างที่สามารถนิสฺสูจน์อ้างอิงได้ในการดำเนินชีวิตจริง

2.2.2 พระสงฆ์ควรจะได้เลือกรูปแบบการเผยแพร่ธรรมะให้เหมาะกับ กลุ่มบุคคลและโอกาส ควรจะใช้รูปแบบการสนทนาธรรม บรรยายธรรมหรือปาฐกถาธรรม มากกว่าการใช้รูปแบบการเทศน์โบราณที่น่าเบื่อหน่าย

2.2.3 การเผยแพร่อบรมธรรมะควรเตรียมเนื้อหาจากง่าย ไปยาก ใช้ภาษาที่ง่าย ชัดเจน รัดกุม มีตัวอย่างอุทาหรณ์เป็นข้อเตือนใจและประทับใจผู้ฟังนำไปปฏิบัติ ตามได้ ซึ่งผู้เผยแพร่ธรรมะนั้นต้องมีจิตวิทยา วาทศิลป์ ได้รับการฝึกฝนทางปริยัติและปฏิบัติมา อย่างแตกฉาน จึงจะสามารถโน้มน้าวใจผู้ฟังจนเกิดศรัทธาและปฏิบัติตาม

2.2.4 รูปแบบการเผยแพร่ธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชน ควรจะใช้ วิธีการที่ทันสมัย เข้าใจง่ายและเนื้อหาควรจะได้เผยแพร่วิชยธรรมโดยคำนึงถึงจิตวิทยาของเด็กและเยาวชน ด้วย

2.2.5 พระสงฆ์ควรจะออกเผยแผ่ธรรมะในทุกสถานที่และโอกาสที่เหมาะสม มิใช่แต่จะเผยแผ่เฉพาะภายในวัดเท่านั้น และควรจะออกพบประชาชนให้มากยิ่งขึ้น

2.3 ด้านการใช้สื่อในการเผยแผ่

2.3.1 พระสงฆ์ควรจะได้ฝึกฝนการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ในการช่วยเผยแผ่ธรรมะ เพื่อให้ผู้ฟังมีความเข้าใจที่ชัดและง่ายขึ้น

2.3.2 พระสงฆ์และคณะสงฆ์ควรจะใช้สื่อมวลชนและการประชาสัมพันธ์ในการเผยแผ่ธรรมะให้มากยิ่งขึ้น เพราะยังใช้สื่อในวงจำกัดเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้น หรือมีฉะนั้นก็เพียงโอกาสเทศกาลใดเทศกาลหนึ่งเท่านั้น

ตารางที่ 7 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามความคิดเห็นต่อวิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันว่าควรปรับปรุงหรือไม่

ความคิดเห็น	จำนวน	ร้อยละ
ดีแล้ว	60	48.0
ควรแก้ไขปรับปรุง	65	52.0
รวม	125	100.0

3. ความคิดเห็นที่มีพระสงฆ์บางรูปที่มีความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะและสมควรจะเป็นต้นแบบได้

ประชาชนผู้ฟังธรรมจำนวนถึงร้อยละ 84.0 ได้แสดงความคิดเห็นว่ามีพระสงฆ์ไทยบางรูปที่มีความสามารถพิเศษในการเผยแผ่ธรรมะสมควรยึดเป็นแบบฉบับได้ จากข้อเสนอแนะของประชาชนผู้ฟังธรรมะสามารถเสนอได้รวมจำนวน 6 รูป คือ

3.1 พระเทพวิสุทธีเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จังหวัดนนทบุรี

3.2 พระพยอม กัลยาโณ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี

3.3 พุทธทาสภิกขุ วัดสวนโมกข์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3.4 พระมหาจำลอง กิตติปัญญา (หลวงพ่อกวามานุกุโธ) วัดสามพราน
จังหวัดนครปฐม

3.5 พระอาจารย์สนอง กตปัญญา วัดสังฆทาน จังหวัดนนทบุรี

3.6 กิตติวุฒโฑภิกขุ จิตตภาวันวิทยาลัย จังหวัดชลบุรี

โดยประชาชนได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับความสามารถพิเศษของพระสงฆ์ทั้ง 6 รูป
ดังนี้

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาทัฬหิกขุ)

- 1) รูปแบบการเผยแพร่ธรรมะใช้แบบทันสมัย คือเป็นแบบการบรรยายธรรมเรียบง่าย ไม่มีพิธีรีตองมากเกินไป และเป็นไปตามลำดับความง่ายของหัวข้อธรรมะ
- 2) ภาษาที่ใช้เผยแพร่ธรรมะ เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ชัดเจน ไม่วกวน และไม่ใช้ภาษาบาลีหรือภาษาที่ยากมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น
- 3) หัวข้อเนื้อหาธรรมะและการยกตัวอย่างประกอบ เป็นเรื่องที่ทันสมัยเหมาะสมกับเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบัน ทำให้ผู้ฟังมองเห็นจริงตรงตามและปฏิบัติตามได้ในชีวิตจริง
- 4) มุ่งสั่งสอนให้ประชาชนมุ่งเน้นไปในทางปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริงด้วยวิธีง่ายๆ ง่ายๆ ประหยัด และสอนให้รู้จักใช้สติปัญญาขบคิดไม่หลงเชื่อสิ่งใดอย่างง่าย ๆ ง่ายง่าย
- 5) ลักษณะส่วนตัวของผู้เผยแพร่ ได้กระทำให้เป็นตัวอย่างในการปฏิบัติด้วยลักษณะที่เรียบง่าย สมถะ และการสนทนาเป็นไปแบบตรงไปตรงมา จริงใจ ทำให้เกิดความศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

พระพยอม กัลยาโณ

- 1) รูปแบบการเผยแพร่ธรรมะเป็นรูปแบบการบรรยายธรรม ทำให้ฟังง่าย เข้าใจง่าย
- 2) ภาษาที่ใช้เป็นภาษาที่ง่าย ๆ และทันสมัย ตรงไปตรงมา ชัดเจน
- 3) หัวข้อธรรมะ เนื้อหาเป็นธรรมะระดับง่าย ๆ ไปถึงระดับกลาง ซึ่งเหมาะกับกลุ่มเด็กและเยาวชนตลอดจนประชาชนทั่วไป หัวข้อธรรมะและตัวอย่างที่ใช้ประกอบเหมาะสมกับชีวิตปัจจุบันมาก ชัดเจนดี
- 4) เทคนิควิธีการเผยแพร่ธรรมะมีลักษณะเฉพาะตัว คือ ความสามารถในการพูดให้ธรรมะเป็นเรื่องสนุก น่าสนใจ ฟังไม่เบื่ออีกต่อไป
- 5) ผู้เผยแพร่ได้พยายามเผยแพร่โดยใช้สื่อต่าง ๆ ประกอบการบรรยายธรรม เช่น เทปวีดีโอ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายให้มากที่สุด โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน

พุทธทาสภิกขุ

- 1) รูปแบบการเผยแพร่ใช้การบรรยายธรรมและการสนทนาธรรมกับผู้สนใจใฝ่รู้
- 2) ภาษาที่ใช้เป็นภาษาธรรมดาอย่างง่าย ๆ สั้นกระชับ รัดกุม เข้าใจง่าย
- 3) หัวข้อธรรมะและเนื้อหาเป็นธรรมะในระดับที่ลึกซึ้งถึงหลักแห่งพุทธธรรม และเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมในระดับสากล ทำให้ผู้ฟังต้องคิดทบทวนจนเกิดเป็นความศรัทธา
- 4) ผู้เผยแพร่มีหลักการที่แน่นอนในการเผยแพร่หลักธรรมและการปฏิบัติตนที่เรียบง่ายเป็นตัวอย่าง
- 5) ผู้เผยแพร่เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและแตกฉานทั้งทางโลกและธรรมจนเป็นที่ยอมรับ
- 6) มีการใช้สื่อเผยแพร่ธรรมะอย่างต่อเนื่อง และมีหลายระดับ
- 7) การสอนธรรมะเป็นไปอย่างธรรมชาติ ผู้ฟังเหมือนบุตรหลาน

พระมหาจำลอง กิตติปัญโญ (หลวงพ่อกาวนาพุทธโธ)

- กรรมฐาน
- 1) รูปแบบของการเผยแพร่เป็นลักษณะบรรยายธรรม พร้อมกับด้านวิปัสสนา
  - 2) ภาษาที่ใช้เป็นภาษาง่าย ๆ และเน้นทางด้านปฏิบัติ
  - 3) หัวข้อธรรมะเป็นธรรมะระดับง่าย ๆ มุ่งเน้นศีลธรรมใช้ในชีวิตประจำวัน
  - 4) เป็นพระที่มีการปฏิบัติทั้งดงามเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้พบเห็น

พระอาจารย์สนอง กตปัญโญ

- กรรมฐาน
- 1) รูปแบบการเผยแพร่ใช้การบรรยายธรรมพร้อมกับเน้นด้านปฏิบัติวิปัสสนา
  - 2) ใช้ภาษาที่ง่าย สั้นกระชับรัดกุม เข้าใจง่าย
  - 3) หลักการสอนใช้เหตุผลและจากประสบการณ์จริงที่ปฏิบัติได้มาเผยแพร่จึงดูเป็น
- ธรรมชาติ
- 4) วิธีการเผยแพร่ธรรมะทำในหลายระดับและหลายด้าน
  - 5) การประนอติปฏิบัติตนดี เป็นแบบอย่างแก่ผู้พบเห็น

กิตติวุฒโฑภิกขุ

- 1) รูปแบบที่ใช้เป็นแบบการบรรยายธรรม
- 2) ภาษาที่ใช้ง่ายและทันสมัย ฟังเข้าใจง่าย

- 3) เป็นผู้รอบรู้ทั้งในด้านทางโลกและทางธรรมละเอียดลึกซึ้ง
- 4) ลักษณะการเป็นพระนักพัฒนา สนใจในความเป็นไปของสังคมปัจจุบัน และมีจิตวิทยาเข้าใจผู้ฟัง
- 5) ใช้สื่อในการเผยแพร่ธรรมะในหลายรูปแบบและวิธีการ

ตารางที่ 8 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามการรับรู้เกี่ยวกับพระสงฆ์ที่มีความสามารถพิเศษในการเผยแพร่ธรรมะ

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ทราบ	20	16.0
ทราบ	105	84.0
รวม	125	100.0

ง. ความคิดเห็นต่อวิธีการที่จะปรับปรุงแก้ไขวิธีการเผยแพร่ธรรมะให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ คือ.-

4.1 พัฒนาการพระสงฆ์ให้มีความรู้แตกฉานในหลักธรรมและวิชาการทางโลกที่จำเป็น กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 44.0 เห็นด้วย รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 40.8) ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 7.2) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 4.8) และร้อยละ 3.2 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

4.2 พระสงฆ์ควรศึกษาและฝึกฝนด้านการพูดในที่ชุมชนและวิชาวาทศิลป์ ร้อยละ 44.8 เห็นด้วย รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 35.2) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 8.0) ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 7.2) และร้อยละ 4.8 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

4.3 ปรับปรุงวิธีการเผยแพร่ให้น่าสนใจ น่าติดตาม ไม่น่าเบื่อ ร้อยละ 48.8 เห็นด้วย รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 40.8) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 4.0) และไม่เห็นด้วยกับไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 3.2 เท่ากัน)

4.4 ปรับปรุงการเผยแพร่ให้ชัดเจนเข้าใจง่าย ร้อยละ 49.6 เห็นด้วย รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 39.2) ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 6.4) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 4.0) และร้อยละ 0.8 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

4.5 แสดงธรรมชาติในเรื่องใกล้ตัวผู้ฟังและเหมาะสมกับยุคสมัย ร้อยละ 48.0
เห็นด้วย รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 41.6) ผู้ที่ไม่แน่ใจกับผู้ที่ไม่เห็นด้วยมีจำนวน
เท่ากัน (ร้อยละ 4.8) และร้อยละ 0.8 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

4.6 ควรยกอุทาหรณ์หรือตัวอย่างที่นำมาใช้ในชีวิตปัจจุบันได้ ร้อยละ 48.0
เห็นด้วย รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 47.2) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 2.4) ไม่เห็นด้วย
อย่างยิ่ง (ร้อยละ 1.6) และร้อยละ 0.8 ไม่เห็นด้วย

4.7 ควรเป็นลักษณะการสนทนาธรรมที่มีการซักถามด้วย ร้อยละ 46.4
เห็นด้วย รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 36.0) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 10.4) ไม่เห็นด้วย
(ร้อยละ 4.0) และร้อยละ 3.2 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

4.8 ใช้สื่อประกอบการเผยแพร่ธรรมะที่ทำให้เนื้อหาน่าสนใจ เข้าใจง่าย
กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 50.4 เห็นด้วย รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 32.0) ไม่แน่ใจ
(ร้อยละ 10.4) ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 4.0) และร้อยละ 3.2 ไม่เห็นด้วย

4.9 เนื้อหาไม่ควรยืดขาดเกินไป ร้อยละ 54.4 เห็นด้วย รองลงมาเห็น
ด้วยอย่างยิ่ง (ร้อยละ 29.6) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 8.0) ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 6.4) และ
ร้อยละ 1.6 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

4.10 วิธีการเผยแพร่ควรมีหลาย ๆ แบบตามความเหมาะสมของกลุ่มผู้ฟัง
สถานที่และโอกาส ร้อยละ 48.8 เห็นด้วยอย่างยิ่ง รองลงมาเห็นด้วย (ร้อยละ 45.6) ผู้ที่
ไม่แน่ใจกับผู้ที่ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งมีจำนวนเท่ากัน (ร้อยละ 2.4) และร้อยละ 0.8 ไม่เห็นด้วย

4.11 คณะสงฆ์ควรใช้สื่อมวลชนในการเผยแพร่มากยิ่งขึ้น ร้อยละ 48.0
เห็นด้วยอย่างยิ่ง รองลงมาเห็นด้วย (ร้อยละ 36.0) ไม่แน่ใจ (ร้อยละ 8.0) ไม่เห็นด้วย
(ร้อยละ 5.6) และร้อยละ 2.4 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

4.12 การสวดมนต์ควรให้มีภาษาไทยอธิบายกำกับภาษาบาลีด้วย ร้อยละ 48.8
เห็นด้วยอย่างยิ่ง รองลงมาเห็นด้วย (ร้อยละ 37.6) ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 8.8) ไม่แน่ใจ
(ร้อยละ 4.0) และร้อยละ 0.8 ไม่เห็นด้วย

4.13 สนับสนุนการผลิตหนังสือส่งเสริมความรู้ทางศาสนาที่ถูกต้องเหมาะสมกับ
บุคคลแต่ละวัย ร้อยละ 47.2 เห็นด้วยอย่างยิ่ง รองลงมาเห็นด้วย (ร้อยละ 39.2) ไม่แน่ใจ
(ร้อยละ 6.4) ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 5.6) และร้อยละ 1.6 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

ตารางที่ 9 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระดับความคิดเห็นต่อแนวทางที่จะปรับปรุงแก้ไขวิธีการเผยแพร่ธรรมะให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

รายการ	ระดับความคิดเห็น				
	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย อย่างยิ่ง
1. พัฒนาพระสงฆ์ให้มีความรู้ แตกฉานในหลักธรรมและ วิชาการทางโลกที่จำเป็น	51 (40.8)	55 (44.0)	6 (4.8)	9 (7.2)	4 (3.2)
2. พระสงฆ์ควรศึกษาและฝึกฝน ด้านการพูดในที่ชุมชนและวิชา วาทศิลป์	44 (35.2)	56 (44.8)	10 (8.0)	9 (7.2)	6 (4.8)
3. ปรับปรุงวิธีการเผยแพร่ให้น่า สนใจ น่าติดตาม ไม่น่าเบื่อ	51 (40.8)	61 (48.8)	5 (4.0)	4 (3.2)	4 (3.2)
4. ปรับปรุงการเผยแพร่ให้ชัดเจน เข้าใจง่ายขึ้น	49 (39.2)	62 (49.6)	5 (4.0)	8 (6.4)	1 (.8)
5. แสดงธรรมในเรื่องใกล้ตัว ผู้ฟังและเหมาะสมกับยุคสมัย	52 (41.6)	60 (48.0)	6 (4.8)	6 (4.8)	1 (.8)
6. ควรยกอุทาหรณ์หรือตัวอย่าง ที่นำมาใช้ในชีวิตรปัจจุบันได้	59 (47.2)	60 (48.0)	3 (2.4)	1 (.8)	2 (1.6)
7. ควรเป็นลักษณะการสนทนา ธรรมที่มีการซักถามด้วย	45 (36.0)	58 (46.4)	13 (10.4)	5 (4.0)	4 (3.2)
8. ใช้สื่อประกอบการเผยแพร่ ธรรมะที่ทำให้เนื้อหา น่าสนใจเข้าใจง่าย	40 (32.0)	63 (50.4)	13 (10.4)	4 (3.2)	5 (4.0)

ปัญหาและอุปสรรคในการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย

การเผยแพร่ธรรมะตามแนวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย นั้น ถึงแม้ว่าจะได้ดำเนินการมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานนับตั้งแต่กรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หรือสมัยปัจจุบันก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่า ได้มีปัญหาและอุปสรรคในการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยซึ่งเกิดขึ้นและสะสมอยู่เป็นอันมาก บางปัญหาก็เป็นเรื่องละเอียดอ่อนยากที่จะแก้ไขได้ภายในระยะเวลาอันสั้น บางปัญหาพุทธบริษัทและสถาบันสงฆ์ไทยก็ได้ดำเนินการแก้ไขสำเร็จลุล่วงไปแล้วหรือกำลังอยู่ในระหว่างการแก้ไขพัฒนา

อย่างไรก็ดี จากข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคของการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย ทั้งที่ประมวลได้จากแบบสอบถามทุกกลุ่มตัวอย่างและสรุปได้จากการศึกษาทางเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ธรรมะ ทำให้ได้ข้อยุติว่า ในปัจจุบันสถาบันสงฆ์ไทยยังคงประสบปัญหาและอุปสรรคในการเผยแพร่ธรรมะอยู่อีกหลายประการ ซึ่งพอจะจำแนกออกตามลักษณะของปัญหาแต่ละด้านได้ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาและอุปสรรคด้านพระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ในฐานะผู้เผยแพร่ธรรมะ

1.1 ในปัจจุบันมีพระสงฆ์ฆราวาสอยู่ในวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศจำนวนมากกว่า 300,000 รูป แต่พระสงฆ์ที่มีความสามารถในการเผยแพร่ธรรมะอย่างแท้จริงมีจำนวนน้อยรูป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท พระสงฆ์ส่วนใหญ่จึงไม่สามารถถ่ายทอดธรรมะไปสู่ประชาชนจนถึงขั้นเลื่อมใสศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมได้ พระสงฆ์จึงคงมีบทบาททางด้านพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เป็นหลัก เท่านั้น

1.2 พระสงฆ์มีพื้นฐานการศึกษาหรือมีความรู้ไม่พอเพียงกว่าฝ่ายคฤหัสถ์หรือฆราวาส ความรู้ของพระสงฆ์ยังมีได้รับการพัฒนาให้ทันกับความเจริญของโลก ทำให้ขาดสาระสำคัญหรือเนื้อหาสาระที่เป็นหลักธรรมสำหรับนำไปเผยแพร่แก่ประชาชน และการที่พระสงฆ์มีพื้นฐานการศึกษาและความรู้ไม่เท่ากันทำให้การตีความหรือความเข้าใจในหลักธรรมะแตกต่างกันด้วย

1.3 การขาดแคลนพระวิทยากรด้านการเผยแพร่ธรรมะก็เป็นปัญหาหลัก เพราะการเรียนการสอนของพระไม่ได้มอบหมายว่าจะให้ไปเผยแพร่ธรรมะแก่ประชาชน จึงคอยเทศน์อยู่แต่ที่วัด ไม่ได้ออกไปหาประชาชน ยิ่งกว่านั้น พระวิทยากรที่มีความสามารถสูงซึ่งมีน้อยองค์ก็ใช้อบรมเฉพาะพระด้วยกัน จึงไม่มีเวลาไปเทศน์หรือสอนชาวบ้านทั่วไป

1.4 การขาดแคลนพระสงฆ์มีวุฒิการศึกษาที่จะเผยแพร่ธรรมะเป็นการถาวร ตัวอย่างเช่น วัดในต่างจังหวัดมักจะมีขาดเจ้าอาวาส เพราะไม่มีพระที่มีคุณสมบัติตามที่มหาเถร

สมาคมกำหนด คนที่บวชส่วนใหญ่มาบวชตามประเพณีมากกว่าที่จะมาสืบพระพุทธศาสนา จึงทำให้ขาดแคลนพระที่บวชเรียนเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระที่เรียนสูง ๆ ระดับปริญญาตรีหรือปริญญาโท 8-9 ก็มักจะลาสิกขาเพศทั้งหมด

1.5 สถาบันสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ยังไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ จึงพยายามรักษารูปแบบดั้งเดิมและพิธีการในการเผยแผ่พระธรรมะไว้เสมอแต่ในเรื่องเก่า ๆ จึงทำให้ประชาชนไม่สนใจฟังธรรมะหรือนำหลักธรรมะไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันของตน

2. ปัญหาและอุปสรรคด้านรูปแบบการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พระธรรมะ

2.1 พระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังติดอยู่กับรูปแบบการเผยแผ่พระธรรมะแบบดั้งเดิม เช่น เมื่อเทศน์ต้องถือคัมภีร์ อ่านไปตามคัมภีร์ ใช้ภาษาบาลีมาก ผู้ฟังที่เป็นชาวบ้านทั่วไปจึงฟังไม่รู้เรื่องหรือไม่เข้าใจและเข้าใจไม่ถึงแก่นของพุทธธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ส่งสารและผู้รับสารไม่สามารถสื่อสารกันให้สามารถเข้าใจความหมายตรงกันได้

2.2 การเผยแผ่พระธรรมะในปัจจุบัน เน้นรูปแบบการเทศน์หรือการบรรยายธรรมภาคทฤษฎีหรือนามธรรมเป็นหลัก แต่ไม่มีภาคปฏิบัติหรือจัดให้มีกิจกรรมต่อเนื่องที่เป็นรูปธรรม จึงทำให้การเผยแผ่พระธรรมะ เข้าไม่ถึงจิตใจของชาวพุทธอย่างแท้จริง

2.3 พระสงฆ์บางสำนักหรือบางวัดที่มีรูปแบบในการเผยแผ่พระธรรมะแนวใหม่อย่างได้ผล แต่ก็ยังไม่สามารถขยายผลการดำเนินงานให้เป็นระบอบอย่างมีเอกภาพครอบคลุมทุกพื้นที่ทั่วประเทศ เพราะขาดการสนับสนุนและยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายมหาเถรสมาคม

2.4 รูปแบบการสื่อสารเพื่อชักจูงชาวบ้านเข้าวัด ยังใช้การจัดงานวัดที่มีมหรสพต่าง ๆ เช่น ภาพยนตร์ ดนตรี ลิเก และอื่น ๆ เป็นเครื่องล่อ แต่มิได้มีลักษณะสั่งสอนอบรมพระธรรมะ นอกจากนี้บางวัดยังเน้นไปในทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ เสกคาถาอาคม เครื่องรางของขลัง วัตถุมงคล และการก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ที่ใหญ่โตและสิ้นเปลืองเกินความจำเป็นโดยไม่คำนึงว่าประโยชน์ที่ได้จะคุ้มค่าหรือไม่

2.5 ในปัจจุบันมีการเผยแผ่พระธรรมะทางพุทธศาสนาหลายรูปแบบโดยมีสำนักต่าง ๆ เกิดขึ้นมาก แต่ละสำนักก็มีจุดเน้นที่แตกต่างกัน เช่น สำนักสันติอโศกเน้นเรื่องศีล สำนักวัดพระธรรมกายเน้นเรื่องสมาธิและรูปแบบพิธีกรรม สำนักสวนโมกข์และวัดชลประทานรังสรรค์เน้นเรื่องปัญญา เป็นต้น จึงอาจทำให้ประชาชนเกิดความสับสนและเข้าใจผิดใน เรื่องการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาว่าควรจะต้องเลือกสายสำนักใด เป็นจุดยืนของตน และจะปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะถูกต้องตามหลักธรรมหรือคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

3. ปัญหาและอุปสรรคด้านวิธีการหรือกลวิธีการเผยแพร่ธรรมะ

- 3.1 มีการใช้สื่อและอุปกรณ์การสอนในการเผยแพร่ธรรมะเป็นส่วนน้อย เพราะมีราคาแพง พระสงฆ์ไม่ได้มีการฝึกการผลิตและการใช้สื่อก่อนมากนัก ส่วนใหญ่จึงมุ่งใช้แต่สื่อบุคคลเป็นหลัก ทำให้การเผยแพร่ธรรมะกระทำได้ในขอบเขตจำกัดและไม่กว้างขวางเท่าที่ควร ในบางกรณี อาจทำให้ผู้ฟังไม่เข้าใจเนื้อหาที่เทศน์หรือสอนอย่างถ่องแท้ด้วย
- 3.2 ไม่มีการกำหนดหัวข้อธรรมะที่เหมาะสมแก่ผู้ฟังหรือศึกษาหัวข้อธรรมะอย่างถ่องแท้สำหรับนำไปเผยแพร่ จึงทำให้ชาวบ้านขาดความเลื่อมใสศรัทธาและไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของตนได้
- 3.3 สถาบันการศึกษาทางโลกกับสถาบันการศึกษาทางธรรมอยู่กันคนละระบบหรือรูปแบบ ไม่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ภาษาที่ใช้และเทคนิคการสอนตลอดจนวิธีการสอนก็แตกต่างกัน จึงมีผลกระทบต่อวิธีการเผยแพร่ธรรมะด้วย
- 3.4 ขาดวิธีการและกลวิธีในการเผยแพร่ธรรมะ เช่น พระบางรูปใช้การเทศน์แบบเนื้อหา ๆ จึงหวนเวียนมาขาดท่วงทำนองหรือการแสดงออกถึงความกระตือรือร้นและไม่มีการใช้ภาษาร่วมสมัย เป็นต้น
- 3.5 ผู้ที่เผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อมวลชน เช่น วิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ มักไม่มีการเตรียมตัวที่ดีหรือหลักวิชาไม่มั่นคง จึงปรากฏข้อบกพร่องในรายการเผยแพร่ธรรมะทางวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์บ่อยครั้ง

4. ปัญหาและอุปสรรคด้านประชาชนผู้รับฟังธรรมะ

- 4.1 กลุ่มประชาชนที่ไปวัดมักเป็นกลุ่มที่หันวัยทำงานหรือคนแก่ สำหรับคนรุ่นหนุ่มสาวซึ่งมีภารกิจด้านอาชีพมาก จึงไม่มีโอกาสไปวัดเพื่อรับฟังธรรมะ เนื่องจากระบบหยุดงานประจำสัปดาห์ของภาคราชการ รัฐวิสาหกิจและเอกชน ไม่ตรงกับวันพระ
- 4.2 ประชาชนชาวไทยจำนวนมากลดความเลื่อมใสศรัทธาและเทินห่างจากพุทธศาสนาเพราะติดทางโลกมากกว่าทางธรรม และฝ่ายที่ปฏิบัติธรรมะก็ยังไม่แสดงประสิทธิภาพให้ประชาชนได้อาศัยเป็นที่พึ่งทางใจ ความคิดและสติปัญญา อย่างที่เคยเป็นมาในอดีต
- 4.3 ประชาชนโดยทั่วไปขาดความรู้ขั้นพื้นฐานทางศีลธรรม การศึกษาทุกระดับไม่เน้นธรรมะหรือศีลธรรม นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมในสังคมก็ไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนสนใจธรรมะ เช่น มีแหล่งอบายมุขมากมายในบ้านเมืองทั้งในเขตเมืองและชนบท
- 4.4 ประชาชนกำลังมีความตื่นตัวต่อความจริงและวัฒนธรรมแบบตะวันตกที่หลังไหลเข้าสู่ประเทศไทย ค่านิยมของคนในสังคมไทยชอบของแปลก ใหม่ รวดเร็ว จึงไม่มีเวลาดั้งใจฟังธรรมะหรือคำสอนทางพุทธศาสนาซึ่งต้องใช้เวลาและความคิดไตร่ตรองมาก จึง

จะเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ ประชาชนจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนหรือวัยรุ่นจึงไม่นิยมฟังเทศน์หรือการเผยแพร่ธรรมะ แต่หันไปนิยมฟังเพลงจากนักร้องของวงดนตรีต่าง ๆ หรือชมภาพยนตร์ที่มีดารายอดนิยมแสดงนำมากกว่า

4.5 ประชาชนชาวพุทธในปัจจุบันขาดจิตสำนึกที่จะอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณรที่กำลังเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อการเผยแพร่ธรรมะ แต่จะไปอุปถัมภ์พระที่ให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม หรือด้านอื่น ๆ จึงขาดการระดมทุนเพื่อการสร้างพระสงฆ์หรือพระวิทยากรที่มีความสามารถสูงในการเผยแพร่ธรรมะ

5. ปัญหาและอุปสรรคอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ธรรมะ

5.1 ปัญหาและอุปสรรคในเรื่องรูปแบบการจัดองค์กรบริหารและปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันยังไม่มีสายงานที่รับผิดชอบในด้านการเผยแพร่ธรรมะโดยเฉพาะ จึงขาดเอกภาพในการบริหารงานด้านนี้ และทำให้การเผยแพร่ธรรมะไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เพราะถือว่าเรื่องที่มีนโยบายหลักของสถาบันสงฆ์ นอกจากนี้บางฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ธรรมะหรือพระพุทธศาสนาก็ยังยึดมั่นอยู่กับความหมายของคำว่า "การเผยแพร่" และ "การเผยแผ่" อย่างเหนียวแน่น โดยไม่ยอมให้มีการประยุกต์หรือบูรณาการเข้าด้วยกันเป็นอันขาด

5.2 พระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ยังไม่มีการศึกษาประเมินผลการเทศน์หรือการเผยแพร่ธรรมะและปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบันหรือพื้นฐานของผู้ฟังแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

5.3 ขาดหน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบหรือเป็นแกนกลางต้องงานเผยแพร่ธรรมะโดยตรง เพราะยังกระจัดกระจายอยู่ในหลายหน่วยงาน เช่น กรมการศาสนา มหาเถรสมาคม พุทธสมาคม และชมรมชาวพุทธต่าง ๆ เป็นต้น และไม่มีรูปแบบที่แน่นอน อยู่ในลักษณะต่างคนต่างทำ จึงขาดเอกภาพ บทบาทของกรมการศาสนาที่ผ่านมาก็ไม่มีบทบาทต้องงานเผยแพร่ศาสนามากนัก แต่ไปมุ่งเน้นงานด้านดูแลผลประโยชน์ของวัดต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่

5.4 ขาดการเผยแพร่หรือประชาสัมพันธ์ด้านธรรมะผ่านสื่อมวลชน แม้แต่ทางราชการก็ห้ามโฆษณาเทปสอนธรรมะผ่านสื่อมวลชน ทางสถาบันสงฆ์ก็ได้เสนอรัฐบาลให้แก้ไขแต่ประการใด

5.5 มีเงื่อนไขและตัวแปรอื่น ๆ ที่มาสร้างปัญหาหรืออุปสรรคให้กับการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย เช่น การรุกรานจากศาสนาอื่น สภาพครอบครัว สังคม อาารมณ์ และเศรษฐกิจ ในกลุ่มผู้ฟัง ทำให้การเผยแพร่ธรรมะเข้าถึงผู้ฟังได้ยากขึ้น